

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOX

REZUMAT
TEZĂ DE DOCTORAT
OBIECȚIILE ÎMPOTRIVA PROVIDENȚEI DIVINE

Coordonator științific:

Pr. prof. univ. dr. GHEORGHE REMETE

Doctorand:

PÎRVU ION

ALBA IULIA

2015

CUPRINS

INTRODUCEREp. 4.

PARTEA ÎNTÂI

NOȚIUNEA DE PROVIDENȚĂ ÎN CULTURA GRECO-ROMANĂ ÎN ÎNCĂLȚĂTURĂ CREȘTINĂ

Capitolul I –	Providentia ÎN ANTICHITATE	p. 43.
I.1. <i>Semnificația și valoarea</i> noțiunii de	<i>Providentia</i> ,	
în filosofia greacă și romană		p. 43.
I.2.	<i>Providentia</i> : etimologie și sens	p. 48.
I.3.	la autori de limbă greacă	p. 54.
I.4. <i>Providentia</i> la autori de limbă latină		p. 74.
	Concluzii	p. 88.
Capitolul II –	PROVIDENȚA ÎN SFÂNTA SCRIPTURĂ	p. 90.
II.1. Creație și Providență		p. 90.
II.2. Despre dreapta disperare a dreptului: Cartea lui Iov		p. 102.
II.3. Când Dumnezeu poartă de grijă lumii: întruparea și sacrificiul Fiului		p. 129.
II.4. Libertate și Providență		p. 141.
	Concluzii	p. 152.
Capitolul III –	NOȚIUNEA DE PROVIDENȚĂ ÎN ÎNCĂLȚĂTURĂ CREȘTINĂ	p. 154.
III.1. Providența la Sfinții Părinți și Scriitorii Bisericii din Răsărit		p. 154.
III.2. Providența în concepția creștină din Apus		p. 161.
III.3. Providența în gândirea teologică contemporană		p. 163.
	Concluzii	p. 165.

PARTEA A DOUA

OBIECȚII ÎMPOTRIVA PROVIDENȚEI

Capitolul I –	PĂCĂTUL ORIGINAR ȘI ÎNCEPUTUL OBIECȚIILOR ÎMPOTRIVA PROVIDENȚEI DIVINE	p. 168.
---------------	---	---------

I.1. Neascultarea lui Adam sau „ <i>ie irea din fire</i> ” a copilului, drept consecință a libertății	p. 168.
I.2. Voia omului și Voia lui Dumnezeu	p. 177.
I.3. Condiția <i>fiului risipitor</i> sau <i>restaurarea</i> omului prin întoarcerea la Tatăl Ceresc	p. 182.
Concluzii	p. 191.
Capitolul II – OBIECȚII ÎMPOTRIVA PROVIDENȚEI. ÎNCERCARE	
DE RĂSPUNS	
II.1. Obiecțiile clasice: forța și actualitatea lor	p. 193.
II.1.a. Perfecțiunea Creatorului și imperfecțiunea creaturii	p. 199.
II.1.b. Fatalismul	p. 200.
II.1.c. Deismul	p. 201.
II.1.d. Disproporția dintre merit și răsplătire	p. 202.
II.1.e. Ateismul	p. 204.
II.1.f. Problema răului	p. 207.
II.2. Obiecțiile recente și „infiniatea” lor	p. 230.
II.2.a. Urmasii lui Cain: „ <i>Au doar eu sunt păzitorul fratelui meu?</i> ” (Fac. 4, 9)	p. 235.
II.2.b. „ <i>Homo homini lupus</i> ” sau „ <i>Legea junglei</i> ”	p. 239.
II.2.c. Boala și ispitele – nonsensul și sensul suferinței	p. 242.
II.2.d. „Tăcerea” și „indiferența” Divin	p. 247.
II.2.e. Povara de „ <i>a fi</i> ” și „ <i>greul</i> ” conștiinței	p. 250.
Concluzii	p. 253.
Capitolul III – SCANDALUL RĂULUI	
III.1. Răul metafizic, moral și fizic	p. 255.
III.2. Necredința omului și agonia lumii	p. 265.
III.3. Moartea – mijloc suveran de suprimare a păcatului	p. 275.
III.4. Teodiceea	p. 285.
Concluzii	p. 293.
CONCLUZII GENERALE	
BIBLIOGRAFIE	
	p. 302.

INTRODUCERE

Dovedirea existenței și a manifestării plenare a Providenței Divine rămâne punctul central al fiecărei religii. Fiind, „cu siguranță, capitolul cel mai delicat și vulnerabil al teologiei”¹, argumentarea și trăsirea efectivă a ei reprezintă realitatea maximă a acelei religii, dar și validarea acesteia, ca premisă infailibilității ei.

Subiectul tratat este dezavantajos pentru orice teolog, căci ignoranța experienței aceluia îi pune în dificultate anvergura cunoștințelor dobândite. *Delicatețea și discreția* Providenței Divine ridică serioase probleme când vine vorba de argumentarea discursivă. De aceea, orice discurs teologic înaintea cu greu și întâmpină o serie de obstacole din cauza faptului că nu poate aduce în sprijinul pledoariei sale dovezi certe și palpabile pentru rațiunea umană sceptică și neîncrezătoare când vine vorba de purtarea de grijă a lui Dumnezeu. Dacă toate celelalte învățături de credință pot fi explicate și înțelese pe cale rațională, problema Providenței Divine s-a lovit de-a lungul timpului de o serie de obiecții, astfel încât acestea sunt foarte greu de combătute, iar „argumentarea ei este sinonimă cu argumentarea și valabilitatea religiei”².

Cu alte cuvinte, subiectul analizat se dovedește *anevoios și pretențios*, rămânând capitolul cel mai greu de argumentat și „cel mai vast dintre toate problemele care nu se pot rezolva cu ușurință definitiv. Căci subiectul este de a se alege natură, încât abia este înțeles turat o îndoială și răsar altele, ca ni se capete de hidră; și nu există pentru ele alt procedeu decât să le strângi sub focul mistuitor al spiritului”³.

Chiar dacă Providența Divină reprezintă *piatra de hotar* a oricărei religii, existența ei este combătută cu vehemență și pentru mulți este inexistentă. Iar ca un paradox, chiar „în mediile religioase, mai mult decât în altele, lui Dumnezeu I se reproșează conștiința lui împăcată, indiferența față de calitatea operei sale și refuzul de a-i corecta anomaliile”⁴. De fapt, cu cât religia este mai veche și cuprinde un număr mai mare de susținători,

¹ George Remete, *Dogmatica Ortodoxă*, Ediția a V-a, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2012, p. 207.

² *Ibidem*, p. 207.

³ Boethius, *Mângâierile filosofiei*, IV, Proza VI, 2-3, Ediție bilingvă latin-română, Traducere de prof. David Popescu, Ediție îngrijită și cuvânt înainte de Gabriel Gheorghe, București, Editura Fundației Gândirea, 2003, pp. 193-194. Cf. Francesca Aran Murphy and Philip G. Ziegler (eds.), *The Providence of God: Deus Habet Consilium*, London, T&T Clark, 2009; N. H. G. Robinson, “Is Providence Credible Today?”, *Scottish Journal of Theology* 30, 1977, pp. 215-231.

⁴ Emil Cioran, *Demiurgul cel rău*, Ediția a II-a revizuită, Traducere de Emanoil Marcu, București, Editura Humanitas, 2010, p. 40.

proporțional sau exponențial crește numărul celor care problematizează autoritatea și realitatea ei.

Din păcate, *credința vulnerabil și ovinic* în existența Providenței Divine, slăbește autoritatea oricărei religii, punând în dificultate *adevărul și ființa* acelei credințe. Mai concret, afirmarea Providenței înseamnă afirmarea și suveranitatea acelei religii. Iar supremația și răspândirea ei, precum și forța de convingere exercitată asupra omului, se găsesc într-un raport direct cu demonstrarea acțiunii acesteia în lume. Prin urmare, omul cu adevărat credincios înțelege și trăiește Credința ca Providență și Providența ca *inimă* și *resort* al credinței.

După ce a trecut mai bine de un deceniu din secolul nostru, nu se confirmă deloc cuvintele scriitorului André Malraux, care afirmau că „*secolul XXI va fi mistic sau nu va fi deloc*”⁵; din contră, pare a fi unul al contrastelor izbitoare. *Presiunile existențiale* îi determină pe mulți să întrevadă un sfârșit deloc îndepărtat și, în același timp, tragic. Profund marcat de suferință și fatalism, acest tragism slăbește optimismul și pofta de viață a furtunii și, cu atât mai mult, credința în Dumnezeu, astfel încât, „*orice opinie îi pierde prestigiul, se uzează, încât rămân puține idei capabile să ne înflăcăreze*”⁶. Cu atât mai mult, cele privitoare la Providență și la salvarea omului din calea suferinței.

Neputința de a sesiza acțiunea Providenței Divine determină omul să-și „construiască” un parcurs existențial incert și lipsit de valoarea morală a credinței, iar această izolare deschide orizontul unei destinații primejdioase, total opuse *devenirii*

⁵ Scriitorul și omul politic francez, André Malraux, a făcut această afirmație într-un dialog cu Max Torrès și publicat în *Hôtes de passage*, 1975, cap. 3. Academicianul francez André Froissard, care, în urma unei revelații trăite în tinerețe, a scris o carte devenită celebră „*Dieu existe, je l'ai rencontré*” (*Dumnezeu există, eu l-am întâlnit*), mărturisite cititorilor, în *Le Point* (5 iunie 1993), următorul aspect, pentru a înțelege cât mai bine sensul cuvintelor lui Malraux: „*fraza lui Malraux, despre secolul XXI, chiar a fost spusă, depunem mărturie, fiindcă a fost rostită de faț cu mine, în cursul unei conversații în biroul de pe rue de Valois ... a urmat faimoasa formulă care este mereu citată inexact. El n-a spus: «Secolul XXI va fi religios... sau spiritual», ci «Secolul XXI va fi mistic sau nu va fi deloc», ceea ce nu-i deloc același lucru. Cât despre acest bizar «sau nu va fi deloc», pe care noi îl luăm, într-un chip nu mai puțin bizar, în sens literal, vrea să spună că acest secol XXI, dacă nu va reuși să-și regăsească elanul începuturilor inteligente pe pământ, va rămâne fără gândire – ceea ce la Malraux echivalează cu a nu fi deloc*”. Pentru a clarifica această expresie celebră, pînă la Constanten Galeriu, face, din perspectivă ortodoxă, un mic comentariu, în paginile Revistei *Planeta Internet*, interviu consemnat de Octavian Greavu. Iată ce spune pînă la: „*pretutindeni în mass-media s-a notat «va fi religios sau nu va fi religios» ... El a zis mistic. André Malraux a fost un mare om de cultură, un excepțional om, care în «Condiția umană» a remarcat faptul că «numai omul se bate pentru idei». Sunt expresii comune desigur, dar, vedeți, unii gânditori le exprimă sintetic și apoi ele rămân ca atare. El a spus mistic – ca om de cultură, eu spun duhovnicesc – ca preot ortodox. În sintagma lui este marcată cu această viziune pentru că a înțeles mistic tot la fel, mergând către interioritatea cea pură, la locul de tâlc al omului cu Dumnezeu, în adânc, care este în duhul omului adânc*”. Vezi Constanten Galeriu, *Internetul și implicațiile lui*, <http://www.crestinortodox.ro/interviuri/parintele-galeriu-internetul-implicatiile-70497.html>, (17.08.2013).

⁶ Gustave Le Bon, *Psihologia mulțimilor*, Traducere de Mariana Tabacu, Prahova, Editura Antet XX Press, 2007, p. 79.

ființiale. Din cauza acestor derapaje existențiale, dar și a înstrăinării de Dumnezeu, societatea actuală agonizează, percepend existența ca fiind lipsită de sens și absurd. În consecință, această lipsă a cultivării *fiorului sacru* face posibil ca toată rânduiala lumii să fie alterată. Aceste acțiuni iresponsabile nasc mutații grave în plan afectiv și spiritual, nimicind „*acea unitate și fericită armonie a firii, prin cugetări pline de contradicții și prin diversitatea înclinării lor*”⁷.

Considerându-se „suficient” și „autonom” în a-și asigura propria fericire, omul ignoră Divinitatea și semenul, distanțându-se de viața trăită în comuniune. Ignorând „tainele” celuilalt, lipsit și refractar față de această nobilă dimensiune a comuniunii cu aproapele, omul „*modern este tot mai cuprins de indiferență*”⁸. Prin urmare, devine rob al plăcerilor murdărețe, ajungând să fie „devorat” de propriile vicii. Fiind „măcinat” de îndoielile și deznădejde, din cauza egoismului cultivat, omul cade pradă disperării și absurdului. Iar de aici și până să da vina pe Dumnezeu, fiind considerat vinovat și indiferent față de nenorocirea sa, nu mai este decât un pas. Într-un final, această „neîmplinire existențială” deschide poarta unor reproșuri și obiecții, nedrepte și nefondate, la adresa Divinității.

În fața acestui spectacol trist, Sfântul Ioan Gură de Aur ne îndeamnă să fim chibzuiți și să nu-l considerăm vinovat pe Dumnezeu de toată neorânduiala lucrurilor întâlnite în această lume, pentru că, prin această atitudine confuzivă și răzvrătită, „*nu găsim leacuri noi, ci adăugăm rănă lângă rănă ... Să nu socotim că cele de aici sunt lipsite de un ochi ce le poartă de grijă; să nu îngrădim pronia lui Dumnezeu cu tirania providenței și sorții*”⁹.

Analizând aceste mutații, descoperim o mentalitate refractară față de universul credinței și al valorilor morale ale societății. Mai mult, mentalitatea atee, prin toate mijloacele de care dispune, dorește eliminarea treptată a lui Dumnezeu din inima omului și din mijlocul societății. Iar acest lucru reiese din toată „pledoaria” făcută de „mințile necredincioase” în a discredita și denatura realitatea spirituală și înlocuirea Dumnezeului adevărat cu un pseudo-dumnezeu, promovat și aprig susținut de „forța” mercantilului și a senzualității. Iar omul, „eliberat” la nivel de conștiință de existența unui Dumnezeu adevărat și moral, care condamnă imoralitatea și păcatul, va „răsufla” ușurat. Spus altfel,

⁷ Origen, *Despre principii*, II, 11, în Colecția „*Prinți și Scriitori Bisericești*”, vol. 8, *Scrieri alese, partea a treia*, Studiu introductiv, traducere și note de Pr. Teodor Bodogae, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982, p. 110.

⁸ Gustave Le Bon, *op. cit.*, p. 79. Cf. Terry J. Wright, “Colin Gunton on Providence: Critical Commentaries”, în Lincoln Harvey (ed.), *The Theology of Colin Gunton*, London, T&T Clark, 2010, pp. 146–164.

⁹ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre soartă și providență*, *Cuvântul I*, Traducere și note de Pr. Dumitru Fecioru, București, EIBMBOR, 2005, p. 166.

„va sc pa” de chinuitoarele introspecției, determinate de existența Lui și va deveni, în sfârșit, „liber” și „autonom”.

Fără să-l mai mustre conștiința, încercat de săvârșirea păcatului, va exclama zgomotos, ca și Kirillov – personajul din romanul „*Demonii*”, al lui F. M. Dostoievski, următoarele: „*dacă nu există Dumnezeu, atunci eu sunt Dumnezeu*”¹⁰. Prin urmare, spune Kirillov, adică omul desacralizat: „*pentru mine nu există nimic mai presus de ideea că nu există Dumnezeu*”¹¹, ca și „*eu știu că el nu există și nu poate să existe*”¹².

În urma contactului cu aceste realități, chinuitoare pentru omul contemporan, descoperi brusc că „*Dumnezeu nu mai are loc, iar Evanghelia nu mai este auzită. Spectacolul credinței nu mai încântă pe nimeni, iar în lumea aceasta nu se petrece nimic și nu există nici o urmă de miracol. Credința religioasă apare ca un stadiu infantil al conștiinței umane, fiind înlocuită avantajos prin tehnică, psihanaliză și solidaritate socială*”¹³. Mentalitatea societății actuale și duhul acesteia consideră că Dumnezeu privește indiferent și pasiv acest spectacol trist al vieții noastre, iar, ca răspuns la această cere, „*va rosti prin gura celor inteligenți și înțelepți că păcatul și crima sunt apanajul celor înfometate*”¹⁴.

Doar să ne mai întâi de mâncare și pe urmă pune condiții. Întâi pâine și apoi plecaciuni: „*«Hrănește-ne mai întâi și numai după aceea poți să ne ceri ce dorești!...» Doar aceste cuvinte vor fi în irate până la urmă pe steagul ce, treptat, va fi în lăsat împotriva Tatălui și prin care oamenii vor vesti, în cele din urmă, ruina templului Tatălui*”¹⁵. Cu alte cuvinte, Dumnezeu este somat să-și dovedească atotputernicia și, de ce nu, să sature pântecele omului, pentru a-i liniști gura și împiedica conștiința, care obiectează. Numai după această garanție „suficioasă” și „îndestulătoare”, poate „spera” la adorare din partea creaturii. Doar atunci poate cere fidelitate față de puterile umane, ca și, în aceste condiții, „*ce este mai tragic, ce contrazice mai mult credința într-un Dumnezeu bun și credința într-un mântuitor al oamenilor decât foametea în omenire? Primul criteriu de identificare al unui mântuitor*

¹⁰ F. M. Dostoievski, *Demonii*, vol. 2, Traducere și note de Antoaneta-Liliana Olteanu, București, Editura Adevărul Holding, 2011, p. 177.

¹¹ *Ibidem*, p. 178.

¹² *Ibidem*, p. 176.

¹³ Paul Evdokimov, *Iubirea nebună a lui Dumnezeu*, Traducere, prefață și note de Teodor Baconski, București, Editura Anastasia, 2009, p. 13.

¹⁴ F. M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, vol. 1, Traducere de Elena Vizir, București, Editura Adevărul Holding, 2011, p. 423-424.

¹⁵ *Ibidem*, p. 424.

înaintea lumii și pentru lume n-ar trebui să fie faptul că dă pâine, pentru că toată foamea și încetează”¹⁶?

Cu siguranță, tema noastră atinge aspecte delicate și vulnerabile ale vieții contemporane, care vor naște destule polemici din cauza subiectului tratat. Menționăm că nu ne-am propus să fim îngâduitori, ci să tratăm frumos menajul mințile „sensibile” și „evlavioase”, dar și derapajele vădite, fiindcă: „adevărul ne va face liberi” (Ioan 8, 32). Iar în privința stilului, ținem de la filosoful român Emil Cioran că: „numai mințile superficiale abordează ideea cu delicatețe”¹⁷. A adăria, adevărul trebuie spus răsplat și frumusețate, și atenționează Mântuitorul: „cel ce Îmi urmează Mie nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieții” (Ioan 8, 12).

Iar în privința iubitorilor și rostitorilor de adevăr, chiar Mântuitorul ia în calcul această marginalizare nedreaptă din partea semenilor față de „cei puțini, la limita dintre cei singuri”¹⁸, care luptă să instaureze adevărul și condamnă păcatul, devenind indezirabili în ochii gloatei, și de această prigoană nu a fost nici El iertat, avertizându-ne hotărât: „pe Mine Măruți, pentru că Eu mărturisesc despre ea că lucrurile ei sunt rele” (Ioan 7, 7). Prin urmare, adevărul, ca să poată fi numit adevăr, trebuie iubit, susținut și neapărat, general valabil pentru toți; altfel, „mărturia ... nu este adevărată” (Ioan 8, 13), iar în aceste condiții, hotărât de El, „veți muri în păcatele voastre” (Ioan 8, 24).

A adăria, sub presiunea acestei realități, ideea de Providență se impune și devine centrală. Cu toate acestea, ignorând deliberat această realitate, „omul recent”¹⁹, „obosit” și „sătul” să aștepte purtarea de grijă a lui Dumnezeu, începe să-și ia viața în propriile mâini cu toate consecințele care rezultă din această „expediție”, ca, într-un final, după o experiență îndelungată și tragică, să „ajungă din nou la cunoașterea limitelor sale, a insuficienței sale”²⁰. Îndepărându-se de Dumnezeu și de adevăratele valori ale credinței, omul, „rob” al propriilor limitări, cade pradă deznădejdii și neputinței. Din păcate, spunea pr. Dumitru Popescu, societatea contemporană sfidează valoarea credinței și ignoră adevărul moral, uitând inexplicabil că frumusețea și sensul existenței „se descoperă numai

¹⁶ Joseph Ratzinger, papa Benedict al XVI-lea, *Isus din Nazaret*, vol. 1, Traducere de Alexandru Mihăilescu, București, Editura Rao, 2010, p. 43.

¹⁷ Emil Cioran, *Silogisme ale amărâciunii*, Traducere de Nicolae Bărnău, București, Editura Humanitas, 1996, p. 8. Cf. Charles M. Wood, *The Question of Providence*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2008.

¹⁸ Gabriel Liiceanu, *Declarație de iubire*, București, Editura Humanitas, 2001, p. 23.

¹⁹ Sintagma este titlul unei lucrări care aparține filosofului și eseistului român Horia-Roman Patapievici. V. *Omul recent*, Ediția I, București, Editura Humanitas, 2001.

²⁰ Nichifor Crainic, *Nostalgia Paradisului*, Bacău, Editura Babel, 2012, p. 108.

atunci când ne descoperim rădăcinile noastre adânc înfipte în realitatea treimică și în cea cosmică, în Hristos”²¹.

În această dramă a secolului nostru, secol de „civilizație” și „umanitate”, se zvârcolite omenirea cu tot ceea ce are mai de preț. Toată înviștăritura și câștigul spiritual, copleșite de-a lungul celor două milenii de cretinism, risc să se piardă și să se dilueze într-o realitate demnă de un scenariu apocaliptic. Suferința este din ce în ce mai palpabilă și mai apăsătoare, iar sub greutatea ei continuă să se prăbușească chiar și acele caractere care, până mai ieri, erau considerate „de granit”, până la întâlnirea cu „doamna suferință”. Această experiență tragică și omniprezentă, împrăștiată și cunoscută sub diferite forme de totii semenii, îl determină pe om să-și croiască un viitor fără Dumnezeu și fără importanța semenului și necesitatea comuniunii.

Or, în aceste condiții, mulți dintre semenii noștri „au lepdat credința” (Ier. 2, 8). L-au exilat pe Dumnezeu în cer și „se cred” liberi pe pământ. Din moment ce „credința nu mai este” (Ier. 7, 28), proporțional s-a amplificat curajul și încrederea lor în forțele proprii. Pentru că „ea a dispărut din gura lor” (Ier. 7, 28), a dispărut și frica de Dumnezeu, iar, în aceste condiții, săvârșirea pe catului iese de sub incidența legii divine, ca și acolo unde nu mai este Dumnezeu, dispare și noțiunea de pe cat.

Prin urmare, ca un fir roșu, noțiunea de pe cat este strâns legată de noțiunea de Dumnezeu. Degeaba amintește proorocul de acest pericol, ca și ei „nu se culesc de necredința lor și nimeni nu zice: «Vai, ce am făcut?»” (Ier. 8, 6). Vor jubila că au scăpat de „sufocantă” și „neputincioasă” Lui iubire și vor striga în cor – ca și ocna ul Boieru, personaj din romanul „Zahei Orbul” al lui Vasile Voiculescu, care era ferm convins de „adevărul” vorbelor sale –, zicând netulburați: „unde nu mai este Dumnezeu, nu sunt nici pe cate”²².

În consecință, această „răcire spirituală”, consimțită liber de către om, ruinează și în tunec vizibil ființa umană, creată „după chipul lui Dumnezeu” (Fac. 1, 27). De fapt, spune Sf. Vasile cel Mare, „necredința este mama desfrângerii. Căci cine ar mai primi gândul să uru sau ar mai săvârșirul, dacă ar crede că Dumnezeu este pretutindeni, de față la cele petrecute și asistă la fiecare fapt și vede dorințele inimilor? Dar considerând

²¹ Dumitru Popescu, *Omul fără rădăcini*, București, Editura Nemira, 2001, p. 21.

²² Vasile Voiculescu, *Zahei Orbul*, Prefață, tabel cronologic și referințe critice de Roxana Sorescu, București, Editura Art, 2010, p. 169.

*fi c Dumnezeu nu observ , fie c nu îi pas de cele petrecute, oamenii se gr besc astfel la fapte necuvioase*²³.

În această curs contra-cronometru, cu destinația „nic ieri” i cu finalitate incert , umanitatea ia în calcul mult-a teptata „împlinire”, prin satisfacerea, prin orice mijloc, a propriilor „dorințe și gânduri”. În bagajele sale nu se mai reg sesc credința, iubirea, milostenia, dreptatea, îndelunga-r bdare, adev rul sau alte virtuți. Se g sesc în schimb, din abundenț : egoismul, senzualitatea, mândria i încrederea oarb în propriile forțe. Un alt pericol evident, grav i întâlnit constant în mentalitatea contemporan , îl reprezintă acele persoanele care se cred „în untru” i, de fapt, sunt „în afar ”. Ace tia sunt „ferm convin i” de moralitatea lor, dar, de fapt, sunt plini de p cate, c ci, spune Mântuitorul: „*sem na i cu mormintele cele v ruite, care pe din afar se arat frumoase, în untru îns sunt pline de oase de mor i i de toat necur ia*” (Mat. 23, 27).

Tr iesc „împ cați” c s-au înscris pe drumul cel bun, având convingerea c fac ce trebuie, dar merg în direcția opus întâlnirii cu semenii i cu Dumnezeu. Mai mult, se cred ireversibil statorniciți în adev rul credinței, descoperindu-i, i nu de puține ori, în poziția celor care fac pladoarie moralit și și condamn „cu toat ființa lor” p catul²⁴, oferindu-se s ajute omenirea „bolnav ”. Or, analizat succint, această autosuficienț i independenț total , ca înstr inare de Dumnezeu, ascunde pericole incomensurabile pentru devenirea existențial a individului, iar dac „*omul este cinstit cu sine i pune întrebarea pân la cap t, el trebuie s înțeleag c toți oamenii sunt umbre, încerc ri de umanitate, oameni «de nimica» și ființe «de nimica», fiind h ituiți și distruși de propria fric și neputinț : pentru c nici un om nu poate ajuta esențial pe cineva, nu-ți poate oferi un cuvânt sigur i nu poți fi sigur pe el*”²⁵. Asocierea omului cu umbra are drept origine celebrul vers al

²³ Sf. Vasile cel Mare, *Începutul cuvântului*, 46, în Colecția „PSB”, reluat în serie nou , în anul 2007, vol. 2, *Comentariu la cartea Profetului Isaia*, Traducere, introducere i note de Alexandru Mih il , Bucure ti, Editura Basilica, 2009, p. 71.

²⁴ Potrivit monahului iezuit Marko Ivan Rupnik, rațiunea acestor „credincioși” este „întunecat ” i neputincioas în a sesiza adev rate realitate, dar i eroarea în care se g sesc. Num rul celor care r mân captivi în această „r t cire” este impresionant, iar când este analizat realitatea acestor oameni p c to i, ei sunt pe deplin convin i c nu fac parte din această categorie. Ace tia „*s-au înst pânit i asupra lui Dumnezeu, pe care l-au redus la un fel de lege, la un ritual, la o obișnuinț În realitate, ei au adecvat legea pe m sura viciului lor, a satisfacției proprii voințe, f cându-se astfel în stare s o tr iasc ; acest viciu al lor îl numesc bravur , ba chiar o bravur religios . În realitate, au f cut din egoismul lor propriu un idol cu etichet religios . Nu exist închidere mai rea în om decât cea a unei false religiosit și, când urm m voii proprii cu convingerea de a o urma pe cea a lui Dumnezeu, când respect m o lege f cut de noi în ine cu convingerea c a fost dat de Dumnezeu*”. V. Marko Ivan Rupnik, „Parabola tat lui milostiv”, în *Cartea fiului risipitor. O parabol biblic în ase lecturi pentru omul contemporan*, Ediția a III-a, Ediție îngrijit de diac. Ioan I. Ic jr., Sibiu, Editura Deisis, 2012, pp. 70-71.

²⁵ George Remete, *Suferința omului și iubirea lui Dumnezeu*, Ediția a II-a, rev zut i ad ugit , Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2006, p. 70.

poetului grec Pindar, din sec. VI (a.Hr.): „omul este visul unui umbre”²⁶.

Cu toate acestea în urma asumării libere a acestei curse, pentru „devenirea într-o ființă”²⁷, omul s-a deprins cu fuga. Fuga devine obișnuiță și, într-un final, normalitate. Rămâne, deci, „viu” și „existențiu”, doar cel care fuge. Prin urmare: „fugi, deci existi”. Suntem tentați să credem că „omul există numai în măsura în care participă la fugă. Omul trăiește numai în măsura în care fuge. Viața și fuga sunt o singură realitate”²⁸.

În secolul vitezei omul fuge de Dumnezeu, de propria conștiință, de semenii... de viață, uitând că această evitare inexplicabilă a firescului ei, îl va duce treptat și inconștient, datorită epuizării ființiale, în punctul în care, inevitabil, îi va poposi în brațele Lui, cerându-i ajutor necontenit. În consecință, fuga omului de Părintele Cereșc este imposibilă și lipsită de sens. Nu se justifică și nu poate deveni realitate, cum spune Sf. Nicolae Velimirovici: „în zadar fugi de Dumnezeu; nu te poți ascunde. E adevărat, El nu va alerga după tine, dar te va aștepta. El nu te va aștepta numai în locul în care L-ai pierdut, ci pe toate drumurile și la toate colțurile lumii. Mai ușor vei trece pe lângă Lui decât pe lângă Dumnezeu. Cu adevărat, mai ușor vei fugi de vâzduh decât de Dumnezeu”²⁹.

În urma acestei curse interminabile și sfârșietoare, acest fugăruș nu mai poate fi bun, drept, iubitor de semenii și adevărat... nu mai crede; nu pentru că n-ar vrea, ci pentru că nu mai are timp. Ajunge să afirme penibil, ca personajul Fiodor Pavlovici Karamazov, din *Frații Karamazov*, următoarele: „noi nu credem nu pentru că am fi fluturatici sau nestatornici, ci numai din lipsă de timp: în primul rând, pentru că ne-au copleșit tot felul de munci și, în al doilea rând, pentru că Dumnezeu ne-a dat prea puțin timp, doar douăzeci și patru de ore pe zi, și nu reușim nici măcar să ne șturm de somn, dar mite să ne mai șturm”³⁰. Cu alte cuvinte, pentru toate derapajele omenerii, există un vinovat, iar acesta este, cine altul, decât Dumnezeu. Or, din păcate pentru mulți, adevărul este altul, ca și „vinovatul”. Oricâte „scuze existențiale” ar inventa omul, pentru a-și odihni și să satisfacă propria conștiință, nu reușește să convingă. Nu este credibil. De fapt, nu se poate convinge nici pe sine, iar, cu timpul, acest pretext se transformă într-o povară ce devine

²⁶ Pindar, *Pitice*, 8, 95-6.

²⁷ Expresie și numele unei lucrări ce aparține filosofului român Constantin Noica: *Devenirea într-o ființă*. *Scrisori despre logica lui Hermes*, Ediția I, București, Editura Humanitas, 1998.

²⁸ Max Picard, *Fuga de Dumnezeu*, Traducere de Patricia Merfu și George Remete, Prefață de Pr. Dumitru Popescu, Postfață de Pr. Constantin Galeriu, București, Editura Anastasia, 1998, p. 13.

²⁹ Sf. Nicolae Velimirovici, *Gânduri despre bine și rău*, 52, Traducere de Ionuț și Sladjana Gurgu, București, Editura Predania, 2009, pp. 32-33.

³⁰ F. M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, vol. 1, p. 423.

insuportabil pentru conștiința sa, caci „nu în voința lui Dumnezeu stă vina că nu în toate sufletele a prins rădăcina credința, ci în voința celui căruia nu a primit piedică”³¹.

Cu toate acestea, omenirea ignoră constant acest adevăr și încearcă să-și croiască prin forțe proprii, un destin care să-și îndeplinească. Iar în mijlocul acestor „critici metafizice”, devenite „normalitate” pentru societatea actuală, își croiește drumul, din ce în ce mai anevoios, ideea de Divinitate. Spiritualitatea începe să-și piardă din strălucire și din forța salvatoare, iar singurul care domină în întregime, recunoscut și apreciat de mulți, este „primatul materialului”³². Iar în privința celui spiritual, mulți încep să creadă că acesta a apus de mult sau, în cazul în care Dumnezeu există, acesta este ori este indiferent, ori neputincios în a-l ajuta pe om.

A adică, Dumnezeu este vinovat, condamnat și pedepsit de omul contemporan. De fapt, mulți consideră că El este cel care împiedică fapta umană să se îndeplinească și să fie fericită. Și mulți dintre noi, trezindu-ne „orfani”, începem să-L considerăm „vanitos” și „despot” și aceasta din cauza faptului că „numai Dumnezeu are privilegiul să ne abandoneze. Oamenii nu pot decât să-ți întoarcă spatele”³³. Suntem dispuși să credem că omul este mai uman și mai atent în relația cu semenul decât este Dumnezeu; caci omul, după un timp de „indiferență” și „înstrăinare”, își întoarce din nou privirea spre un „tu”, pe când Divinitatea uită complet de propria creație. În ochii unora, Creatorul este rău și chiar mai rău decât creatura, astfel încât bunătațea nu mai este un atribut al lui Dumnezeu. Din păcate, lumea contemporană își însușește cu ușurință această mentalitate atee, uitând vorbele Dumnezeului-om, care ne prezintă exact contrariul acestei „credințe false” și a îndoielii în privința purtării Sale de grijă: „deci, dacă voi, răi fiind, vă dați daruri bune fiilor voștri, cu cât mai mult Tatăl vostru Cel din ceruri va da cele bune celor care cer de la El” (Mat. 7, 9-11).

³¹ Sf. Grigorie de Nyssa, *Marele cuvânt catehetic sau despre învățământul mântuitor religios*, 31, în Colecția „PSB”, vol. 30, *Scrieri exegetice, Dogmatico-polemice și morale, partea a doua*, Traducere și note de Pr. T. Bodogae, București, EIBMBOR, 1998, p. 329.

³² Încercând să arate „deertăciunea” și lipsa „de rost” a acestor false valori, Sf. Vasile cel Mare descrie admirabil primejdiile ce se ascund în spatele acestor „dorințe” și „nevoi” artificiale, rostind dezamăgit: „Care om dornic de podoabe a putut să-și prelungească viața cu o singură zi? Pe cine la crușat moartea fiindcă a fost bogat? De cine s-a îndepărtat boala fiindcă a avut bani? Până când aurul va sugruma sufletele, până când va fi undița morții, până când va fi momeala pentru copilul? ... Baniile v-au fost dați să vă ajute să trăiți, și nu să vă ajungă rezervă de păcate. Bogăția v-a fost dată să vă puteți răscumpăra sufletul, nu ca să vă fie pricină de pierzare”. V. Sf. Vasile cel Mare, *Omilia a VII-a, Către bogați*, VII, în Colecția „PSB”, reluat în serie nouă, în anul 2007, *Omiliile și cuvânturile*, vol. 1, Traducere și introducere de Pr. D. Fecioru, text revizuit și notat asupra ediției de Constantin Georgescu, note de Pr. D. Fecioru, Constantin Georgescu și Alexandru Mihail, București, Editura Basilica, 2009, p. 136.

³³ Emil Cioran, *Despre neajunsul de a te fi născut*, Traducere de Florin Sicoie, București, Editura Humanitas, 2011, p. 42.

Cu certitudine, lumea zilelor noastre se află într-un declin spiritual accentuat, iar problema rămâne deschisă atât timp cât omul încearcă să găsească rezolvarea în altă parte, apelând la știință, la rațiune, la economic sau la propriile forțe. Îmbătățit de lăcomie, strânge neîncetat bunuri materiale, care devin un surplus inutil în defavoarea celor săraci și, cu atât mai rău, a propriei lui deveniri. Uită sau ignoră premeditat parabola evanghelică, care avertizează, dar și condamnă în același timp acest viciu, riscând să audă personal cuvintele lui Dumnezeu, Care răspunde imperativ, fără să mai accepte vreo amânare: „*Nebune! În această noapte vor cere de la tine sufletul tău. Unde ai pregătit alea cui vor fi?*” (Luc. 12, 20). A adă, toată „alergătura” omului și zbuciumul său zilnic devin inutile și piedică pentru existență. Nu reprezintă virtute sau câștig bun, ci cupiditate inexplicabilă. Sub masca inocentă a procurării pâinii zilnice – și nu „*cea spre ființă*” (Mat. 6, 11) – se ascunde o dorință nelimitată și necumpătată de câștig, care ruinează iremediabil rostul existențial al fapturii, precum arată finalul parabolei, când „*ada se întâmplă cu cel ce-și adună comori și el nu se îmbogățește în Dumnezeu*” (Luc. 12, 21).

Caracterul lăcom și aviditatea practicat în exces devin apanajul unei pretinse bunăstări existențiale, considerat inexplicabil „normal” și „necesar”, dar și „existent” în firea naturii umane. Or, în aceste condiții, această judecată răstălmăcită flagrant devine, cum bine arată Sf. Vasile cel Mare, „*pretext cu aparență de adevăr pentru acoperirea lăcomiei*”³⁴. Iar gândul către Divinitate, apare și se ridică din partea acestor „fii”, doar atunci când, ca și tânărul din Evangheliile, îl „invită” pe Dumnezeu să facă dreptate, cerându-i-se să intervină pentru a împărți averea moștenită: „*Învățătorule, zi fratelui meu să împartă cu mine moștenirea.*” (Luc. 12, 13).

Cel puțin în aceste circumstanțe este binevenită o introspecție a caracterului și o reevaluare a atitudinii mercantile, nocive și „răzbitoare”, care, poate mai mult ca niciodată, a pus stăpânire pe om, făcându-l prizonierul deertăciunii materiei, amintindu-ne, în acest context, de celebrul vers al poetului latin Vergilius: „*quid non mortalia pectora cogis, / auri sacra fames!*”³⁵. A adă, în fața acestei realități dezolante merită să medităm la vorbele Mântuitorului, care, dorind să ne ferească de această păgubitoare patimă, ne avertizează: „*vedeți și pe zi-i-vă de toată lăcomia, căci viaa a cuiva nu stă în prisosul avuțiilor sale*” (Luc. 12, 15).

³⁴ Sf. Vasile cel Mare, *Omilia a VII-a, Către bogăți, VII*, p. 137.

³⁵ Vergilius, *Aen. (Eneida) 3, 56-7*. „*La câte nu împingi tu pe oameni, blestemată foame de aur!*” De remarcat că Dante Alighieri reia același vers în *Divina Comedie: Purgatoriul, XXII, 40-41*: „*Per che non reggi tu, o sacra fame De l'oro, l'appetito de' mortali?*”.

Din p cate, în această derut generalizat , lumea actual nu mai crede. Ignorând valoarea credinței și imuni la *fiorul sacru*, ei nu-L mai z resc i nu-L mai ascult pe Dumnezeu. Nu mai simt existen a Lui i, cu atât mai pu in, efectele Providen ei Sale. Uitându- i originile, omul *tr deaz i r t ce te*, c ci, spune Mântuitorul, „*cel care este de la Dumnezeu ascult cuvintele lui Dumnezeu; de aceea voi nu ascultați, pentru c nu sunteți de la Dumnezeu*” (Ioan 8, 47).

Dac pentru Sfinții P rinți, „*Dumnezeu este aceea ce este întotdeauna acela i i care este în acela i fel; El este cauza ființei tuturor celorlalte*”³⁶, pentru mulți, în schimb, Acesta a încetat de mult s mai existe. Ei sunt „convin i” c toat materia i întregul univers nu sunt creația lui Dumnezeu. Considerând c au autonomie proprie, independent de voia și asistența divin , ei se în eal , neînțelegând c : „*o oper atât de uria , cum este crearea i orânduirea lumii, ar putea exista f r un creator i f r un purt tor de grij*”³⁷.

În ultimul secol, tiin a i diferitele „ideologii” au promovat o înv tur str in de spiritul credin ei i al moralei cre tine. Rodul acestor „povețe atee” începe s - i arate „col ii”, astfel încât, întreaga condiție existențial s-a transformat într-un tablou trist, în care nu mai sunt zugr vite multe din no iunile de baz ale moralei. Dumnezeu, credin a, adev rul, iubirea i morala cre tin , cu tot ceea ce a însemnat ea pentru cultura lumii, lipsesc din acest peisaj, tocmai pentru c : „*s-au împușinat adev rurile de la fiii oamenilor*” (Ps. 11, 1). În schimb, sunt bine conturate alte „virtu i”, care pân mai ieri erau, pe bun dreptate, considerate p cate sau vicii. Prin urmare, suntem martori, i unii chiar actori, ai acestui tablou trist care zugr ve te în „tonuri ap s toare” noua societate i „*tr deaz fondul întunecat i dureros al naturii umane, un fond care elimin omul din umanitate*”³⁸.

Pentru mul i dintre semenii no tri, Providen a Divin nu mai reprezint o certitudine, astfel încât mulți consider c nici nu a existat vreodat , ajungând s se îndoiasc chiar i de existen a Lui. Dimpotriv , dac Acesta „a existat” sau „mai exist ”, cred ei, fie s-a retras din lume, fie este slab. Îl consider neputincios s mai guverneze lumea i s -i mai poarte de grij omului. De fapt, „*nu s-a priceput s fac mai bine*”³⁹.

În aceste condi ii, ideea existenței unui sens în lume devine utopic , iar presiunea obic iilor risc s spulbere noțiunea și nevoia de Providen . Prin urmare, umanitatea uit

³⁶ Sf. Iustin Martirul i Filozoful, *Dialogul cu iudeul Tryfon*, I, III, în Colecția „PSB”, vol. 2, *Apologeți de limb greac* , Traducere i note de Pr. Olimpian N. C ciul , Bucure ti, EIBMBOR, 1980, p. 95.

³⁷ Origen, *Despre principii*, II, 1, 4, p.113.

³⁸ Ernest Bernea, *Dialectica i spiritul modern*, Edi ie îngrijit de Rodica Pandele, Bucure ti, Editura Vreamea, 2007, p. 93.

³⁹ Emil Cioran, *Demiurgul cel r u*, p. 151.

c , a a cum pe un creator de art îl întristează și suferă profund „desfigurarea sau greșita interpretare a operei sale, tot astfel pe Creatorul divin îl mângâie te furtura care, abținută de la destinația ei, provoacă tulburare și nefericire în armonia universului creat”⁴⁰. La o primă vedere, realitatea zilei pare să convingă pe mulți că efectele Providenței Divine sunt imposibil de sesizat, adică nu există, iar îndoielile în privința ei sunt „întemeiate” pentru că, spune omul puțin-credincios, „cine în afară de ea, ar fi în măsură să ne împartă cu atâta punctualitate raia de înfrângere cotidiană”⁴¹.

Pentru a întări cele afirmate, vom da mai jos două citate, unul aparținând unui sfânt părinte, iar celălalt unui filosof, exemplare pentru modul de înțelegere și percepere a lumii din cele două unghiuri. Iată ce spunea Sf. Antonie cel Mare: „când te întorci cu mulțumire spre aternutul tău, aducându-ți aminte de binefacerile și de marea purtare de grijă a lui Dumnezeu ..., te vei veseli și mai mult, iar somnul trupului tău se va face trezvie a sufletului, și închiderea ochilor tăi, vedere adevărată a lui Dumnezeu”⁴². Nu aceeași liniște și împăcare le vom regăsi în conștiința și atitudinea filosofului, hotărât fiind, spune el, că „nimic nu va putea să-mi scoată din minte că lumea aceasta e fructul unui zeu tenebros ce-ți prelungește umbra în mine și că misiunea mea este să duc la ultimele consecințe blestemul ce apăsă asupra lui și a operei sale”⁴³.

Într-un final, mergând pe linia „omului rațional”, mulți dintre semenii încep să fie convinși de inexistența Providenței, încredințați fiind de faptul că nu există în această lume niciun sens obiectiv, nici o finalitate, cu atât mai puțin, de natură transcendentă. Fără ideal, de orice fel – fie spiritual, fie cultural, fie artistic –, omul se stinge. Setea lui de via adevărată scade, până la cunoașterea stărilor de lehamite și inutilitate. Prin urmare, lumea modernă nu mai are ca obiectiv igiena și salvarea spiritului, ci doar biologicul și prosperitatea materială.

În consecință, societatea începe să trăiască netrând și respirând din inerție. Omul se mișcă și procrează între agonie și extaz. Își întemeiază o familie, dar pierde din vedere finalitatea. Scopul este de multe ori confundat cu mijloacele, astfel încât asistăm neputincioși la drame careucid și banalul gest de a respira. Aadar, „nemaicunoscând, ca experiențe religioase, decât îngrijorările erudiției, contemporanii noștri cântă resc

⁴⁰ Nichifor Crainic, *Nostalgia Paradisului*, p. 25.

⁴¹ Emil Cioran, *Demiurgul cel rău*, p. 154.

⁴² Sf. Antonie cel Mare, *Învățături despre viața morală a oamenilor și despre buna purtare, în 170 de capete*, 170, în „*Filocalia sau culegere din Scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curățat, lumina și desvârșit*”, vol. 1, Traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, București, EIBMO, 2008, p. 48.

⁴³ Emil Cioran, *op. cit.*, p. 117.

Absolutul ... Nu te mai rogi, ci formulezi epiloguri despre rugăciune. S-a isprăvit cu exclamațiile; acum se fac numi teorii. Religia boicotează credința. Odinioară porneai, cu dragoste sau cu ură, pe drumul hazardat către Dumnezeu; acum, din neant inepuizabil, Dumnezeu a ajuns, spre marea disperare a misticilor și a ateilor, o simplă problemă”⁴⁴.

Prin urmare, faptura umană, grație și „sleit de viață”, uită de marea misiune a mântuirii sufletului. Ignoră restaurarea sa și neglijează, inexplicabil, faptul că este „condamnat” la nemurire, căci „*odată ce S-a întrupat și a murit Domnul pentru noi, omul nu mai moare de moarte veșnică*”⁴⁵. Tocmai pentru că ne așteaptă viața veșnică, căci nu vom mai muri niciodată, indică faptul că Dumnezeu există. Și, pentru că există Dumnezeu, există nemurirea omului, căci „*toate le-a făcut Dumnezeu frumoase și la timpul lor; El a pus în inima lor și veșnicia*” (Eccl. 3, 11). Numai dezlegând și înțelegând tâlcul acestui adevăr, vom afirma, ca și personajul Stepan Trofimovici, din romanul „*Demonii*”, care, deși tulburat de liniștea acestui silogism, exclamă împătimit: „*dacă există Dumnezeu, eu sunt nemuritor! Voilà ma profession de foi!*”⁴⁶.

A adară, din cele prezentate până acum, distingem forța și presiunea obiectivelor îndreptate împotriva Providenței Divine, precum și dificultatea respingerii acestora. Cu adevărat, acest capitol rămâne cel mai delicat și cel mai greu de argumentat în orice religie, iar tratarea și argumentarea lui reprezintă o normă, în același timp, un deziderat, pentru demonstrarea valabilității și autorității religiei.

I. Tema și obiectivele lucrării. Justificarea demersului

Lucrarea de față reprezintă rezultatul unei cercetări personale, având drept scop explicarea și argumentarea existenței Providenței Divine, combătând, în același timp, obiecțiile aduse acesteia. Mai mult, demersul întreprins dorește să evidențieze faptul că purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de întreaga creație, în general și, într-un mod special, față de om, s-a manifestat dintotdeauna și neîntrerupt. Providența Divină reprezintă un capitol central, după părerea noastră, în Dogmatica Bisericii Creștine, care, din păcate, a fost mai puțin tratat și studiat de către teologi.

⁴⁴ *Idem, Silogisme ale rugăciunii*, p. 77.

⁴⁵ Ioan Moshu, *Limonariu sau livada duhovnicească*, cap. 71, Alba Iulia, Editura Episcopiei Alba Iulia, 1991, p. 77.

⁴⁶ F. M. Dostoievski, *Demonii*, vol. 2, p. 229.

Această cercetare dorește să prezinte realitatea Providenței Divine ca o certitudine și să caute pe o dovadă palpabilă a iubirii și bunătății Divine și să convingă cititorul, în ciuda problemelor existențiale-limitate, că aceasta există și că se manifestă fără întrerupere în istorie, astfel încât, orice *obiecție* care „atentează” la *ființa* Providenței nu va reuși să desființeze și să decedibilizeze existența și acțiunea ei și nici existența lui Dumnezeu.

Prin urmare, Providența Divină trebuie înțeleasă ca rod și dovadă a iubirii nesfârșite a lui Dumnezeu față de lume, deoarece „*nimeni nu e creator decât în libertatea spiritului, și nimeni nu creează fără dragoste*”⁴⁷. Chiar dacă Dumnezeu este iubire (1 Ioan 4, 8) și „*că El face să răsar soarele Său peste cei răi și peste cei buni și face să plouă peste cei dreapți și peste cei nedreapți*” (Mat. 5, 45), pledoaria noastră împotriva acestor *Obiecții* și argumentarea purtării de grijă a lui Dumnezeu nu vor fi uoare.

Mai mult ca oricând, mentalitatea actuală trebuie să conștientizeze faptul că omul este coroana creației⁴⁸, iar acest adevăr este mărturisit și de psalmist: „*l-ai pus peste lucrul mâinilor Tale, pe toate le-ai supus sub picioarele lui*” (Ps. 8, 6) și „*după chipul lui Dumnezeu l-a făcut*” (Fac. 1, 27). A adăria, înțelegem că menirea acestuia depinde de starea biologică și inercială, și că, în virtutea Sfânta Scriptură: „*mic orătu-l-ai pentru o clipă mai prejos de înger, cu slavă și cu cinste l-ai încununat*” (Ps. 8, 5).

Fiind creat cu un scop precis, este chemat la înaintare continuă, având ca destinație finală *îndumnezeirea*, și că „*desvârșirea omului nu rezidă în ceea ce îl aseamănă cu restul creației, ci în ceea ce îl deosebește de cosmos și îl aseamănă Creatorului său*”⁴⁹. Cu siguranță, această chemare arată direct gradul de iubire și de înrudire a omului cu Dumnezeu. Dar fiind creat din nimic, deci fiind relativ, acesta nu poate atinge această *împlinire* prin forțe proprii, oricât de mult s-ar strădui, și că fără ajutorul Său totul și toate se vor ruina, și că: „*întorcându-ți Tu față de Ta, se vor tulbura; lua-vei duhul lor și se vor sfârși și în răni se vor întoarce*” (Ps. 103, 30).

Or, în aceste condiții, existența și manifestarea Providenței se justifică plenar, iar acest adevăr este mărturisit și de faptul că Dumnezeu dorește această plenitudine a fapturii

⁴⁷ Nichifor Crainic, *Nostalgia Paradisului*, p. 25.

⁴⁸ Despre această demnitate a omului, teologul creștin Dumitru Stăniloae consideră următoarele: „*omul este coroana creației mai ales întrucât Însuși Fiul lui Dumnezeu Se poate face, ca om, o astfel de coroană ... iar Fiul Său adunat în Sine, ca om, toată creația, și actualizează în omul unit cu Sine calitatea lui de coroană a creației*”. V. Dumitru Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, în *Opere complete*, vol. 5, Prefață de Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Basilica, 2013, p. 533.

⁴⁹ Vladimir Losski, *Introducere în teologia ortodoxă*, Traducere de Lidia și Remus Rus, Prefață de Pr. D. Gh. Popescu, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 169. Cf. Christoph Schwöbel, “Divine Agency and Providence”, *Modern Theology* 3, 1987, pp. 225–244.

umane, cîci „*tim foarte bine cî Dumnezeu n-ar fi creat o astfel de ființă și n-ar fi prevăzut-o cu toate condițiile de supraviețuire, dacî El n-ar fi dorit continuarea acestei existențe*”⁵⁰. Cu atît mai mult, Dumnezeu invită și așteaptă omul la o *con-*lucrarea liberă și sinceră a omului, și aceasta din cauza faptului cî: „*iubirea lui Dumnezeu pentru om este atît de mare, încît ea nu poate constrînge, cîci nu poate exista dragoste fîr respectul celuilalt. Voina divină se va supune întotdeauna cîuturilor, abaterilor, chiar și revoltelor voinței umane, pentru a o conduce spre un consimțămînt liber. Aceasta este Providența Divină*”⁵¹.

În altă ordine de idei, misiunea acestei cercetări nu va fi deloc ușoară, tocmai pentru cî orice persoană care are o experiență de viață, chiar și minimă, va contesta și va ridica o serie de obiecții la adresa Providenței Divine. Presiunea existenței și contactul cu suferința și neîmplinirile vieții, îl va determina, de cele mai multe ori, să conteste Providența, acuzându-l pe Dumnezeu de indiferență sau chiar autor al necazului său, prin nenumărate lamentări: „*chiar dacî eu Îl chem și mă aude, nu cred cî mă ia în seamă. Nu cumva mă va zdrobi cu întunecimea? Dar multe răni mi le-af cut degeaba*” (Iov 9, 16-17).

Altfel spus, nu greșim dacî afirmăm cî există o „*infinitate al obiecțiilor*”, cîci fiecare clipă trăită reprezintă o posibilă obiecție, ca efect al necredinței și neîncrederii omului în puterea și iubirea lui Dumnezeu. Iar „reproșurile” și „vina” adresate Lui sunt numeroase și din ce în ce mai „sonore”, astfel încît, pe nedrept, Dumnezeu umblă prin lume „*cu capul spart*”.

Cu alte cuvinte, în lipsa asumării unor responsabilități evidente, lumea noastră începe să-și confecționeze diverse scuze pentru propriile păcate sau, mai grav, să le impute lui Dumnezeu. Drept dovadă, propriile vicii le atribuie Lui și „*folosindu-se de meșteșugul vorbirii, sau vămăturisîcî Dumnezeu nu există, sau cî, dacî există, El se bucură de la natura derutată, sau cîr mîne insensibil ca o piatră, cî în fond virtutea și derutata nu sunt nimic și cî numai oamenii au părerea cî acestea sunt sau bune, sau rele: ceea ce constituie cea mai mare impietate și nedreptate*”⁵².

Prin subiectul tratat, lucrarea de față va căpta o tentă polemică, stîrnind o mulțime de controverse din partea cititorului, fiind foarte bine cînu „*vârsta trebuie să vorbească și mulțimea anilor să ne învețe în elepciunea ... duhul din om și suflarea Celui*

⁵⁰ Filozoful și apologetul Atenagora Atenianul, *Despre învierea morților*, XIII, în Colecția „PSB”, vol. 2, Traducere și note de Pr. T. Bodogae, București, EIBMBOR, 1980, p. 385.

⁵¹ Vladimir Losski, *Introducere în teologia ortodoxă*, pp. 99-100.

⁵² Sf. Iustin Martirul și Filozoful, *Apologia I*, XXVIII, pp. 43-44.

Atotputernic dau priceperea” (Iov 32, 7-8). Merit să amintim aici și cazul filozofului Emil Cioran, care, prin scrierile sale, dorea să trezească conștiințele cititorilor, afirmând: „eu unul cred că o carte trebuie să fie realmente o rană, trebuie să răscălească într-un fel sau altul viața cititorului. Când scriu o carte, ideea mea este să trezesc pe cineva, să-l biciuiesc ... o carte trebuie să zguduie”⁵³. Iar în alt loc, ca un testament, cere să se scrie: „nu uitați să spuneți că eu sunt un marginal, un marginal care scrie ca să trezească. Repetați-o: cărțile mele aspiră să provoace trezirea”⁵⁴.

În această situație, cu atât mai mult se cere teologului să fie un erudit pentru a transmite adecvat mesajul Evangheliei, după cum îndeamnă precis și Mântuitorul: „mergând, învățați toate neamurile” (Mat. 28, 19). Se cere să fie iubitor de carte, deci un învățat și, neapărat, viu. Adică, să răvnească, mai mult decât filosoful, „trezirea norodului”, tocmai pentru a deștepta, în același timp, lumina conștiințele oamenilor, convingându-le de adevărul și necesitatea credinței, ca și „acum nu-i vorba de o simplă afirmare a credinței, ci de a fi găsită până la sfârșit cu credința puternică”⁵⁵.

Or, în contextul unei lumi secularizate, așa cum este societatea contemporană, trebuie rostit neîncetat, ca un imperativ categoric, următorul adevăr de credință: „misiunea Bisericii este de a crea în fiecare membru al ei convingerea că **starea normală a personalității omenești o constituie nemurirea și veșnicia, iar nu temporalitatea și moartea, și că omul este un creator care prin moarte și temporalitate înaintea spre nemurire și spre veșnicie**”⁵⁶. În consecință, acest adevăr veșnic nu poate fi ignorat de nimeni, cu atât mai puțin de rațiunea speculativă a filosofilor. Cunoașterea și înțelegerea existenței, fundamentate doar pe efortul intelectual, nu vor reuși să înainteze sau să treacă dincolo de literatură, rămânând „fără formă și oarbă, dacă nu avem harul cunoașterii care vine de la Tatăl prin Fiul”⁵⁷: Căci, potrivit învățăturii Sf. Apostol Pavel, este mai bine să fii neșăvuit în cuvânt, decât în cunoștință (2 Cor. 11, 6).

⁵³ *Convorbiri cu Cioran*, (volum ce reunește interviurile acordate de filozof), București, Editura Humanitas, 2004, p. 17. Cf. John Webster, “Providence”, in Kelly M. Kapic and Bruce L. McCormack, *Mapping Modern Theology: A Thematic and Historical Introduction*, Grand Rapids, Michigan Baker Academic, 2012, pp. 203–226.

⁵⁴ *Convorbiri cu Cioran*, p. 25.

⁵⁵ Sf. Ignatie Teoforul, *Epistola către Efesenii*, XIV, 2, în Colecția „PSB”, vol. 1, Traducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, București, EIBMBOR, 1979, p. 162.

⁵⁶ Sf. Iustin Popovici, *Omul și Dumnezeu-om: abisurile și culmile filosofiei*, Studiu introductiv și traducere de Ioan Ică și Ioan I. Ică jr., Prefață de Ioannis Karmiris, Postfață de Panayotis Nellis, Ediția a doua, revizuită, București / Editura Sophia; Alexandria / Editura Cartea Ortodoxă, 2010, p. 93.

⁵⁷ Vladimir Losski, *După chipul și asemnarea lui Dumnezeu*, Traducere de Anca Manolache, București, Humanitas, 1998, p. 13.

Ca obiective, cercetarea noastră îi propune să identifice principalele *Obiecții*, să le definească și descopere posibilele raporturile dintre ele, dar și modul în care acestea contest Providența Divină și pun în dificultate demonstrarea ei. Prin urmare, obiectivul principal îl reprezintă combaterea și respingerea tuturor obiecțiilor, prin prezentarea unor contraargumente, cât și afirmarea realității și lucrării Providenței în lume, având speranța că cititorul va „*acorda mai mult atenție spiritului și intenției mele decât anumitor vehemențe ale literei*”⁵⁸.

Premisa acestui demers o constituie rolul pe care îl are existența și manifestarea Providenței, dar și iubirea și caracterul protector al lui Dumnezeu – concretizate plenar prin sacrificiul Fiului –, ca certitudine pentru întărirea credinței noastre, în perspectiva realizării unei intimități depline între om și Dumnezeu. Cu alte cuvinte, *credința* trebuie să rămână pentru fiecare dintre noi o certitudine și strălucim, cu toată convingerea, *existența și puterea* ei mântuitoare. Providența Divină nu trebuie să fie percepută ca simplă noțiune sau ipoteză, ci ca siguranță și încredere totală în iubirea și purtarea Sa de grijă pentru noi.

Din păcate, pentru mulți îndoiala rămâne o certitudine și credința invers, cerând permanent lui Dumnezeu dovezi pentru a-și întări gradul de încredere în El, fiind pe deplin conștienți că „*se deosebește mult convingerea că este ceva, de cunoștința a ce este aceea*”⁵⁹. Față de atitudinea covielnică a lor, analizată în raport cu „*cunoștința credinței*”, teologul creștin Vladimir Losski spune despre aceasta că este „*dimpotrivă, adeziunea față de o prezență care conferă certitudinea, dar într-o asemenea măsură, încât certitudinea este aici prioritară ... Astfel, credința ne permite să gândim, ne dă adevărată capacitate de înțelegere. Cunoașterea ne este dată prin credință, cu alte cuvinte, prin libera noastră participare la prezența Celui Care Se revelează pe Sine*”⁶⁰.

În consecință, demersul nostru îi propune să răspundă la două întrebări pe care le considerăm fundamentale, și anume:

a) De ce este minimizat rolul Providenței în procesul mântuirii?

b) În ce măsură reușește dovedirea existenței Providenței, prin combaterea diferitelor obiecții, să întărească credința în Dumnezeu și să convertească oamenii într-un număr cât mai mare?

⁵⁸ Giovanni Papini, *Diavolul. Note pentru o viață diabolică*, Traducere de Corina Anton, București, Editura Humanitas, 2013, p. 10.

⁵⁹ Sf. Grigorie de Nazianz, *Cele cinci cuvânturi teologice, Cuvântul 28, A doua cuvântare teologică*, 5, Traducere și note de Pr. D. Stăniloae, București, Editura Anastasia, 1993, p. 25.

⁶⁰ Vladimir Losski, *Introducere în teologia ortodoxă*, p. 16.

Or, demersul nostru se justifică, în primul rând, prin lipsa unei bibliografii în limba română, care să trateze respingerea acestor obiecții. Același fenomen este întâlnit și în literatura străină de specialitate, unde numărul scrierilor care tratează *Obiecțiile* este limitat. Chiar și în cazul tratării și susținerii Providenței Divine, scrierile sunt puține. Acest aspect duce la o percepție greșită a subiectului din partea credinciosului, fapt ce se reflectează direct în gradul de credință și raportarea omului la Dumnezeu.

Fără existența Providenței, episodul mântuirii, – „*acest minunat mister al Iubirii lui Dumnezeu*”⁶¹ – rămâne sub semnul întrebării. În linii mari, tratatele de dogmatică sau lucrările de specialitate tratează capitolul Providenței Divine cu descrieri sumare, fără a oferi o imagine clară și o descriere amplă, din care să reiasă rolul primordial al acestui capitol. Informațiile prezentate oferă un anumit grad de înțelegere a subiectului, dar nu îndeajuns pentru a conștientiza rolul primordial pe care îl are aceasta în existența oricărei religii și importanța sa covârșitoare pentru înțelegerea sensului vieții și mântuirea omului.

Un alt aspect care justifică acest demers îl constituie actualitatea presantă a temei, care arată că fără conștientizarea importanței Providenței Divine nicio religie nu este completă, fiind deficitară. Religia care nu se străduiește să afirme Providența nu este mântuitoare, ci falsă. Ea nu poate oferi un răspuns concret la frământările societății și nici o salvare pentru omul contemporan, care începe să perceapă viața ca pe o fatalitate, unde totul este lipsit de sens.

Din fericire pentru noi, dar mai cu seamă pentru cei necredincioși și neîncredători, Dumnezeu pe care noi „îl certăm” zilnic și în care nu credem, crede El în noi. Cât dreptate avea monahul de la Rohia, Nicolae Steinhardt, care, într-o scrisoare adresată prietenului său, Virgil Ierunca, încercându-l să-l lecuiască de *boala necredinței*, îl încuraja, zicând: „*Dumnezeu, în care tot spui că nu crezi, crede El în tine și te ține ca pe unul dintre ai Lui*”⁶².

II. Stadiul actual al cercetării

Importanța subiectului și actualitatea lui presantă ne determină să arțăm în acest subcapitol această temă, chiar dacă numărul lucrărilor este mare, Providența Divină nu a fost tratată îndeajuns. Aceasta nu a fost dezvoltată și apreciată la dimensiunea reală și nu i-

⁶¹ Paul Evdokimov, *Iubirea nebună a lui Dumnezeu*, p. 19.

⁶² Nicolae Steinhardt, *Dumnezeu în care spui că nu crezi... Scrisori către Virgil Ierunca (1967-1983)*, București, Editura Humanitas, 2000, p. 197.

a fost pus în valoare însemnătatea ei în iconomia mântuirii. S-a trecut, credem noi, prea ușor cu vederea peste semnificația și importanța ei, ceea ce a împiedicat conștientizarea acesteia în rândul oamenilor. Așa cum am mai spus, nu doar Obiectivele, ci însuși Providența Divină este tratată în plan secund, așa cum reiese din aproape toate tratatele de Dogmatică.

Din contră, prin cercetarea de față, încercăm să arătăm, cel puțin în plan național, că aceasta reprezintă prima problemă în Dogmatică, astfel încât, dacă nu este argumentat suficient, pentru a fi înțeleasă, nicio Dogmatică nu mai are nicio valoare și niciun efect.

Or, în aceste condiții, ne străduim să arătăm importanța și valoarea acesteia pentru *împlinirea umanului*. Actualitatea ei este presantă, mai ales pentru omul de astăzi, care nu mai găsește niciun sens existenței sale, simțindu-l pe Dumnezeu distant sau indiferent, chiar retras din lume și asta numai datorită faptului că Providența Divină este greu sesizabilă, aparent absentă, dar, de fapt, slab argumentată.

În continuare, vom încerca să sintetizăm noțiunile de bază descoperite în lucrările de specialitate, dar și în literatura secundară, cu privire la subiectul tratat în cercetarea noastră. Bibliografia străină cunoaște un număr relativ mare, dacă îl raportăm la cercetarea din țara noastră. Spunem „relativ”, pentru că luat în comparație cu alte capitole ale Dogmaticii Creștine, Providența Divină rămâne în urmă, când se intenționează inventarierea diferitelor Dogme ale Bisericii Creștine. Chiar și în Spațiul Teologiei Ortodoxe, Providența este foarte mică în comparație cu numărul de lucrări întâlnit în alte Confesiuni Creștine. Cele mai multe le întâlnim în Catolicism și mai puțin la teologii protestanți, scriindu-se puțin din cauza faptului că în Protestantism, noțiunea de Providență nu există, fiind înlocuită cu predestinarea.

Din cauza spațiului redus, acest mic inventar, nereprezentând prioritatea principală în această lucrare, căci, stadiul cercetării este mai puțin important, interesați fiind de analizarea și combaterea *Obiecțiilor*, pentru că aceasta este tema centrală a lucrării. Aici, doar vom prezenta succint, indicând doar autorii și numele lucrărilor, lăsând celor interesați posibilitatea unei aprofundări în această direcție, căci importanța Providenței Divine este centrală în actul de mântuire al omului.

Menționăm că nu există lucrări de specialitate sau de literatură laică, care să trateze într-un mod unanim *Obiecțiile Providenței*, astfel încât am fost nevoiți să cercetăm lucrările care vorbesc direct de Providența Divină și indirect despre *Obiecții*. Din păcate, chiar și cele care tratează Providența sunt puține, alocând spații reduse acestui subiect.

O lucrare importantă o întâlnim în spațiul catolic, la cardinalul Leo Scheffczyk, cu denumirea: *Creation and Providence*, translated by Richard Strachan, London: Burns & Oates, 1970. Autorul prezintă și argumentează raportul intrinsec și total dintre Creație și Providență, ceea ce arată faptul că înșiși actul Creator însumează purtarea de grijă a lui Dumnezeu. Menționăm că autorul a întocmit, împreună cu Anton Ziegenaus, „*Dogmatica Catholic*”, care se întinde pe parcursul a 8 volume. Volumele I și III sunt traduse în românește la Editura Sapientia, Iași, în anul 2010.

Teologul elvețian și părintele protestantismului, Jean Calvin⁶³, a scris o lucrare intitulată *Secretul Providenței lui Dumnezeu*. Teologul abordează problema Providenței, fără a face referiri notabile la adresa *Obiecțiilor*⁶⁴.

Cu totul reprezentativ pentru Teologie Protestantă Dialectică, este „*Dogmatica Bisericii*” (neterminată și care conține 16 volume - Karl Barth, *Church Dogmatics*, edited by G. W. Bromiley and T. F. Torrance. Edinburgh: T&T Clark, 1957–1975 (first pub. 1950), care îl are ca autor pe teologul protestant elvețian Karl Barth⁶⁵, unde vorbește despre Providență în vol. III / 3:3–288. Acest Dogmatică rămâne un exemplu negativ total în afirmarea și existența Providenței. După cum tim, Teologia Protestantă respinge categoric ideea de Providență Divină. Lucrarea a apărut în limba română și reprezintă o selecție a unor capitole din cele 16 vol., la Editura Herald, tradus de Ovidiu Cristian Nedu, 2008.

Teologul protestant german Wolfhart Pannenberg, în lucrarea „*Teologia sistematică*”, ia în discuție problema Providenței (vol. 2, pp. 35–59), dar nu tratează sfera *Obiecțiilor*⁶⁶.

Tratarea Providenței Divine, din perspectiva științei, o întâlnim la fizicianul și preotul anglican John Polkinghorne: *Science and Providence: God's Interaction with the*

⁶³ Cf. Oliver D. Crisp, “Calvin on Creation and Providence”, in Sung Wook Chung (ed.), *John Calvin and Evangelical Theology: Legacy and Prospect. In Celebration of the Quincentenary of John Calvin*, Milton Keynes, Paternoster, 2009, pp. 43–65; Paul Helm, “Calvin (and Zwingli) on Divine Providence”, *Calvin Theological Journal* 29, 1994, pp. 388–405; *Idem*, *John Calvin's Ideas*, Oxford, Oxford University Press, 2004, pp. 93–128.

⁶⁴ V. **John Calvin**, *The Secret Providence of God*, edited by Paul Helm and translated by Keith Goad, Wheaton, IL: Crossway, 2010 (first pub. 1558).

⁶⁵ Cf. Bruce L. McCormack, “The Actuality of God: Karl Barth in Conversation with Open Theism”, in Bruce L. McCormack (ed.), *Engaging the Doctrine of God: Contemporary Protestant Perspectives*, Grand Rapids, Michigan Baker Academic, 2008, pp. 185–242; Laura vander Velden, “Karl Barth and the Doctrine of Providence”, *Didaskalia* 20, 2009, pp. 41–60; W. A. Whitehouse, “Providence: An Account of Karl Barth's Doctrine”, *Scottish Journal of Theology* 4, 1951, pp. 241–256.

⁶⁶ V. Wolfhart Pannenberg *Systematic Theology*, 3 vols., translated by Geoffrey W. Bromiley, Edinburgh: T&T Clark, 1991–1998.

World, London: SPCK, 1989 (2nd ed. 2005); “*Creatio Continua and Divine Action*“, *Science and Christian Belief* 7, 1995, pp. 101–108; *Teologia în contextul științei*, Traducere Smaranda Scriitoru, Bucure ti, Editura Curtea Veche Publishing, 2010.

În spațiul Teologiei Ortodoxe, amintim „*Dogmatica Bisericii Ortodoxe*“, a Sf Iustin Popovici, (conving toare i întemeiat pe înv tura Sfin ilor P rin i), trateaz Providen a Divin (vol. I, pp. 329-373). Faț de realitatea *obiecțiilor*, referințele sunt puține, accentrul principal c zând pe Providenț (Père Justin Popovitch, „*Philosophie Orthodoxe de la verite, Dogmatique de L’église orthodoxe*“, Tome ciquième, Editions a III-a, L’Age d’Homme, Lausanne, 1997).

Nici teologul ortodox grec, Nikolaos Matsoukas, în lucrarea sa „*Teologia Dogmatic i Symbolic . Expunerea Credin ei Ortodoxe, în confruntare cu cre tinismul occidental*“, nu pomene te nimic, în capitolul numit „*Dumnezeirea i crea ia*“, despre Providenț . Lucrarea este tradus în limba român (V. Nikolaos Matsoukas, *Teologia Dogmatic i Symbolic . Expunerea Credin ei Ortodoxe, în confruntare cu cre tinismul occidental*, vol. II, Bucure ti, Editura Bizantin , 2006).

În plan na ional, lucrarea celui mai mare teolog român, pr. Dumitru St niloae, „*Teologia Dogmatic Ortodox*“, în trei volume, nu trateaz Providen a Divin decât pe parcursul a 9 pagini (vol. I, pag. 511-520)⁶⁷, în capitolul intitulat „*Providen a dumnezeiasc i desf urarea planului de mântuire i îndumnezeire a lumii*“. Problema *Obiecțiilor* nu este tratat de teolog.

Lucrarea pr. Gerorge Remete, *Dogmatica Ortodox*⁶⁸, aduce în discu ie, pentru prima dat , pe lâng prezentarea Providen ei Divine i natura *Obiec iilor*. Mai mult, autorul separ *Obiecțiile* în dou p rți și anume: *Obiecții Clasice* i *Obiec ii Recente*. Capitolul se nume te „*Dumnezeu Proniatorul*“, pag. 205-217.

Cu siguranț , lista lucr rilor cercetate poate continua, dar spațiul nu este îndeajuns, astfel încât, ne vom limita doar la a enumera alte titluri asupra c rora ne-am oprit în demersul nostru științific, precum: Christopher C. Green, *Doxological Theology: Karl Barth on Divine Providence, Evil and the Angels*, T&T Clark Studies in Systematic Theology, London, T&T Clark, 2011; Darren M. Kennedy, *Providence and Personalism: Karl Barth in Conversation with Austin Farrer, John Macmurray and Vincent Brümmer*, Bern, Peter Lang, 2011; Jeff Astley, David Brown and Ann Loades (eds.), *God in Action:*

⁶⁷ V. Dumitru St niloae, *Teologia Dogmatic Ortodox* , vol. I-III, Bucure ti, EIBMBOR, 2010.

⁶⁸ V. George Remete, *Dogmatica Ortodox* , edi ia a V-a, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2012.

A Reader. Problems in Theology 5, London, T&T Clark, 2004; Herman Bavinck, *Reformed Dogmatics* (4 vols.), translated by John Vriend, Grand Rapids, Baker Academic, 2004, vol. 2, pp. 591–620; Paul Helm, *The Providence of God. Contours of Christian Theology*, Leicester, InterVarsity Press, 1993; Timothy J. Gorringer, *God's Theatre: A Theology of Providence*, London, SCM Press, 1991; Michael J. Langford, *Providence*, London, SCM Press, 1981; H. D. McDonald, *The God Who Responds*, Cambridge: James Clarke, 1986; Kevin J. Vanhoozer, "Providence", in *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*, Grand Rapids, Baker Academic, 2005, pp. 641–645.

În concluzie, menționăm că nu am întâlnit o analiză detaliată a *Obiecțiilor* aduse Providenței Divine. Majoritatea autorilor se limitează să cerceteze îndeaproape existența și manifestarea rului în creație și problema suferinței, astfel încât, pentru marea majoritate a oamenilor, aceste două *realități* contrastează flagrant cu purtarea de grijă a lui Dumnezeu și fac dificilă credința și încrederea în Providența Divină.

III. Delimitări ale subiectului

Această cercetare urmărește să ofere răspunsuri pertinente pentru a *convince* și *vindeca* acele *rușuri* venite din partea laicului sau chiar ale credinciosului. Accentul cade asupra tratării aspectelor ridicate de natura *Obiecțiilor* și nu analizează în detaliu aspectele Providenței (*Conservarea, Conlucrarea, Conducerea*) și modul de manifestare a acesteia în lume. Menționăm că studiul de față, prin tratarea *Obiecțiilor* în special, și a Providenței în general, se limitează doar la Creștinism, și anume Confesiunea Ortodoxă, cu precădere, Confesiunea Catolică și cea Protestantă. Celelalte religii sau pseudo-religii nu vor intra în sfera noastră de cercetare.

Metodologia de cercetare propusă, în ciuda obstacolelor ridicate de lipsa unei bibliografii pe măsura subiectului, căutăm să folosim toate referințele de ultimă oră, legate de acest temă, tratând *Obiecțiile* sub aspectul existențial universal-valabil. Luăm în considerare toate elementele ce alcătuiesc aceste *Obiecții*, venite din zona culturală sau confesională, inclusiv ateistă, și căutăm să dăm o argumentare ortodoxă, acceptabilă pentru orice fel de gândire. Adică, vom căuta să expunem această argumentare printr-un limbaj comun, astfel încât prezentarea noastră să răspundă oricui în elegeri și cugetări, provenite din mediul cultural, laic sau spiritual. Pentru aceasta, am consultat literatura de specialitate, dar și cea care provine din sfera culturii sau a științei, pentru o cât mai bună înțelegere a

acestui subiect. Am folosit metodele de cercetare cunoscute în cercetarea științifică internațională, pentru a expune logic și profesionist acest demers, fiind conștienți că interesul pentru această temă depășește domeniul teologic, fiind de folos oricărui conștiințat, indiferent de pregătirea profesională sau de sfera sa de activitate, căci „*fiorul spiritual*” este tritonic „cercetat”, într-o oarecare măsură, de orice ființă umană.

Mai exact, metodele folosite în această cercetare sunt următoarele:

a) *Metoda analitică* – analizează punctele de vedere și atitudinea generală a unor teologi, filosofi, oameni de știință, scriitori creștini sau păgâni, ajutându-ne să găsim și să formulăm un răspuns pertinent față de subiectul tratat.

b) *Metoda comparativă* – prezintă diferențele concepției și diferențe de opinie formulate de-a lungul timpului față de realitate și manifestarea Providenței Divine.

c) *Metoda teologică* – expune și evidențiază diferențele opinii teologice, cât și răspunsurile date în privința Providenței Divine și a Obiecțiilor sale, aparținând celor trei mari confesiuni creștine: Ortodoxă, Catolică și Protestantă.

Cu toate acestea, Teologia trece dincolo de concepte sau diverse sisteme sau categorii filosofice de înțelegere a existenței umane și „*decurge din dorința omului de a-l cunoaște pe Dumnezeu. Dar Dumnezeu nu poate fi cunoscut ca un obiect. El nu este un obiect, ci e Subiectul prin excelență ... Nu există cunoaștere decât în măsura în care există unire. Pentru că umanitatea și -L poate cunoaște, Dumnezeu s-a unit cu ea: aceasta este baza teologiei*”⁶⁹. Chiar dacă operează cu aceleași instrumente întâlnite în limbajul general, ea îl depășește, escaladând granița „logicii” și a „normalului”. Prin urmare, „*teologia în eleas ca sophia se înrudește atât cu gnosis, cât și cu episteme. Ea se exprimă rațional, însă caută întotdeauna să treacă dincolo de concepte. Intervine aici un moment necesar al neputinței gândirii umane în fața tainei care dorește să se facă cunoscută* . **O teologie care se constituie în sistem este întotdeauna primejdioasă**”⁷⁰.

Din aceste considerente, rezultatele științifice estimate doresc să conduc cititorul la o mai bună înțelegere a subiectului, în raport cu cercetările anterioare și cu realitatea vieții sub aspect existențial, astfel încât, prin afirmarea realității Providenței Divine, afirmăm deplin atât existența, cât și Prezența concretă a lui Dumnezeu în creație.

⁶⁹ Marc-Antoine Costa de Beauregard, Dumitru Stăniloae, *Mica dogmatică vorbită : dialoguri la Cernica*, Ediția a III-a, Traducere de Maria-Cornelia Ică, Sibiu, Editura Deisis, 2007, p. 161.

⁷⁰ Vladimir Losski, *Introducere în teologia ortodoxă*, p. 15.

IV. Noutatea cercetării

Teologii au acordat o atenție scăzută Providenței, cu atât mai mult, *Obiecțiilor*; mai concret, s-au limitat doar la o enumerare succintă a celor trei acțiuni concrete ale manifestării ei în lume și anume: *Conservarea, Conlucrarea și Conducerea*, „beneficiind” de o scurtă analiză a lor. Același lucru se întâmplă și în cazul *Obiecțiilor Clasice*. Considerăm că acest mod de a trata subiectul în cauză este insuficient, tocmai datorită importanței acestuia în cadrul Dogmaticii, cu atât mai mult, pentru o cât mai bună sesizare și conștientizare a prezenței lui Dumnezeu în creație și a purtării Sale de grijă.

În concluzie, credem că acest capitol al Dogmaticii creștine, *Providența Divină*, a beneficiat de o mai mică atenție din anumite considerente, precum ar fi:

a) în cazul Sfinților Părinți, aceștia au considerat că nu este important să mai dezvolte o temă care se impune de la sine și de care erau deplin conștienți; purtarea de grijă a lui Dumnezeu, față de om și față de întreaga creație, era pentru ei ceva indiscutabil și impropriu oricărei obiecții logice. Din punctul nostru de vedere nu este greu să acceptăm că această temă *le-a scăpat*, deoarece Providența Divină este baza Dogmaticii, adică *inima oricărei religii*.

b) în privința teologilor moderni, aceștia și-au îndreptat cercetarea spre alte aspecte ale vieții spirituale, poate tocmai din motivul că este mai convingător când tratezi subiecte „palpabile”. Putând fi verificate, până la un punct, acestea devin convingătoare și credibile rațiunii umane, atât de circumspect în materie de credință. Și totuși, Providența Divină, se impune de la distanță atenției noastre și merită tratat cu toată încrederea, tocmai prin suveranitatea și absolutul ei.

c) tratarea de până acum reprezintă cu adevărat o deficiență în cercetarea teologică, mai ales pentru că acest capitol din Dogmatică *nu se adresează doar celor iniiați*, „cu carte”, ci „atențează”, ca un imperativ, la conștiința umană de pretutindeni.

Noutatea demersului propus constă, în primul rând, în oferirea unor contraargumente împotriva celor care susțin *Obiecțiile*. În al doilea rând, vom aduce în atenția cititorului obiecțiile recente, care, împreună cu cele clasice, fac dificilă argumentarea și dovedirea purtării de grijă a lui Dumnezeu față de propria Sa operă. Din acest punct de vedere, cercetarea de față îi propune să ofere o imagine mai amplă asupra acestui subiect, prin analizarea și identificarea unor răspunsuri potrivite, care să arate slaba întemeiere și argumentare a tuturor *Obiecțiilor*, atât a celor clasice, cât și a celor recente, prin oferirea

unor r spunsuri pertinente i, în acela i timp, conving toare. Altfel spus, a reu i s convingi c Providența Divin a existat dintotdeauna, dar i c acțiunea ei va continua pân la sfâr itul veacurilor, ofer garanția mântuirii omului; ast zi, mai greu de atins ca oricând.

De aceea, nu gre im dac spunem c *existența Providenței este identic cu existența lui Dumnezeu*. Înțelegând acest adev r absolut, ne vom str dui s afirm m necesitatea credinței în El i adev rul existenței Providenței Divine, pentru a fi considerați, cu adev rat, m rturitori ai credinței creștine, contrazicându-l pe filosoful rus Nikolai Berdiaev, care, fiind sceptic în această privinț , afirma sentențios: „oamenii de odinioar cutezau s vorbeasc despre religie. Noi nu cutez m”⁷¹.

V. Structura lucr rii

Teza este structurat în dou p rți. Partea întâi, **NOȚIUNEA DE PROVIDENȚ ÎN CULTURA GRECO-ROMAN I ÎN ÎNV Ț TURA CRE TIN** , conține trei capitole, iar **partea a doua, OBIECȚII ÎMPOTRIVA PROVIDENȚEI**, este împ rțit în trei capitole. Atragem atenția asupra unui aspect legat de conceperea acestui demers tiințific. Chiar dac noțiunea de *Obiecție*, la prima vedere, apare în partea a doua a lucr rii, ținem s preciz m c întreaga structur a tezei, prin modul ei de concepere, combate i aduce contraargumente, care s contrazic veridicitatea acestor Obiecții, mai vechi sau mai noi, reprezentând per ansamblu o apologie adus Providenței Divine i a existenței lui Dumnezeu. A adar, nu doar partea a doua a tezei trateaz subiectul acestui demers științific, ci întreaga cercetare. Conținutul ei, de la un cap t la altul, „investigheaz ” acest fenomen, str duindu-se s r spund „îndoielilor” n scute de universul interminabil al *Obiecțiilor*, împotriva Providenței i a lui Dumnezeu, încercând s conving , pe cât posibil, mentalitatea contemporan de lipsa lor de întemeiere, c ci, singurul lor „izvor”, de unde î i trag seva zilnic, îl reprezint imoralitatea i p catul s vâr it, adic necredința oamenilor.

Capitolul I, / Providentia în Antichitate, analizeaz evoluția și însemn tatea noțiunii de Providenț în perioada Antichit ții și începutul epocii Creștine, din perspectiv filozofic i teologic . În cuprinsul acestui capitol trat m pe rând, în

⁷¹ Nikolai Berdiaev, *Sensul Creației. Încercare de îndrept țire a omului*, Traducere de Anca Oroveanu, Prefaț , cronologie i bibliografie de Andrei Ple u, Bucure ti, Editura Humanitas, 1992, p. 31.

subcapitole, rolul și importanța Providenței în filosofia greacă și romană, ca fundament și sursă terminologică pentru Sfinții Părinți și Scriitorii bisericești ai Bisericii creștine primare, „în vederea unei reconstrucții metafizice creștine”⁷².

Un alt subcapitol prezintă etimologia și sensul noțiunii de *Providentia* în literatura antică greacă și latină. Tratatul în continuare „*Providentia*” la următorii autori de limbă greacă: *Platon*, *Plotin* și *Proclos*, continuând cu noțiunea paralelă de *Providentia* la autorii de limbă latină: *Cicero* și *Seneca*. Subliniem că alegerea și cercetarea scrierilor acestor autori s-a făcut din considerente științifice, deoarece, acestuia acordăm o atenție sporită subiectului tratat de noi în această lucrare. Acest prim subcapitol îl considerăm important și necesar pentru o cât mai bună înțelegere a termenului de *Providentia*, cât și pentru cunoașterea sensului avut în acea perioadă, diferit de cel prezentat mai târziu în Creștinism. Considerăm că prezentarea și analizarea amănunțită a acestei noțiuni, din ambele perspective, filosofică și creștină, va conduce treptat la o percepție corectă și la un grad sporit de comprehensiune din partea celor interesați, pentru a pătrunde realitatea Providenței și modul ei de manifestare. Prin urmare, acest prim capitol conține:

- a) *Semnificația și valoarea noțiunii de Providentia, în filosofia greacă și romană* ;
- b) *Providentia: etimologie și sens*;
- c) *Providentia la autori de limbă greacă* ;
- d) *Providentia la autori de limbă latină* .

Capitolul II, Providența în Sfânta Scriptură, tratează legătura indisolubilă dintre Creație și Providență. Din punct de vedere interdependent este evidențiat insuficient, astfel încât nu reușește să convingă, prin acest raport indestructibil, că ar reprezenta o dovadă a bunăvoinței și înțelegerii Divine. Prin urmare, în primul subcapitol, *Creație și Providență*, subliniem relația directă dintre acestea, care, de-a lungul timpului, nu a fost îndeajuns argumentată. Această legătură marchează intimitatea și îndrumarea tainică dintre Creator și creatură, spre deosebire de cea din urmă.

Dinamica relațiilor ce se formează între actul creației și cel providențial pleacă de la un numitor comun: Dumnezeu. Gândirea secularizată contemporană refuză să creadă că El

⁷² Gheorghe Vișuciu, *Filosofia primelor secole creștine*, Ediția a II-a, revizuită și completată, Târgu-Mureș Editura Ardealul, 2012, p. 170. Cf. Evangelos Moutsopoulos, *L'idee, l'excellence du citoyen dans la tradition philosophique*, în *The Nation of Citizenship in Greek Philosophy*, edited by E. Moutsopoulos, M. Protopapas-Marneli, Athens, p. 30.

„lucrează totuși până azi, nu numai susținând acestea în existență ci și aducând în actualitate, desfășurând și constituind probleme date virtual în esență; apoi, asimilând prin Providență cele particulare cu esențele universale ... una și aceeași rațiune văzându-se în toate neîmpărțite de modurile de a fi ale acelor lucruri li se atribuie la fel”⁷³.

Există o contingență vizibilă între Creație și Providență, tocmai datorită faptului că prin actul creației se arată limpede purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de oameni, astfel încât, creația reprezintă o mărțurie și o dovadă palpabilă în procesul de afirmare a Providenței. Deși pare perfect întemeiat, această legătură nu mai este afirmată în unele teologii, de exemplu, în cea protestantă, unde manifestarea liberă a Providenței Divine a devenit predestinare.

Din păcate, omul actual refuză să înțeleagă creația ca pe o manifestare providențială. Orice creație este rezultatul iubirii și libertății, printr-un proces de înrudire ce implică bucuria comuniunii. Prin urmare, „lumea a fost făcută din nimic, numai prin voința lui Dumnezeu: aceasta este originea ei. Lumea a fost creată pentru a participa la plinătatea vieții dumnezeiești: aceasta este vocația. Ea este chemată să se vârească în libertate această unire în acordul liber al voinței ei create cu voia lui Dumnezeu: aceasta este taina Bisericii nedespărțite de creație”⁷⁴. Faptura umană, prin această atitudine ostilă față de Dumnezeu, respinge, aproape inexplicabil, participarea responsabilă la actul etern al creației și re-creării lumii, care s-ar putea concretiza prin propria spiritualizare. Prin acest refuz conștient, omul își pierde viziunea comunională, punând în pericol propria devenire.

Creația trebuie să reprezinte pentru umanitate dovada zdrobitoare a purtării de grijă a lui Dumnezeu, fiind chemată să participe la actul creației prin porunca: „crește și înmulțește și umple și pășăiește mântul și-l supune și” (Fac. 1, 28). Altfel spus, statutul lui are dublă funcție: stăpân și administrator, fiind responsabil de bunul mers al Creației, deoarece „omul nu este numai logos intelectual, dar și logos economic al lumii, stăpânul creației. El are dreptul și datorită de a lucra în lume, pentru propria-i existență, pentru a ajuta pe aproapele și pentru a îndeplini opera comună a umanității”⁷⁵.

⁷³ Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 2, în „Filocalia sau culegere din Scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curățat, lumina și desvârșit”, vol. 3, Traducere, introducere și note de Pr. D. Stăniloae, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2009, p. 49.

⁷⁴ Vladimir Lossky, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, București, Editura Anastasia, 1992, p. 139.

⁷⁵ Serghei Bulgakov, *Ortodoxia*, Traducere de Nicolae Grosu, București, Editura Paideia, 1994, p. 171. Cf. Charles M. Wood, “Providence”, în John Webster, Kathryn Tanner and Iain Torrance (eds.), *The Oxford Handbook of Systematic Theology*, Oxford, Oxford University Press, 2007, pp. 91–104.

Dumnezeu, evidențiază deplin importanța și locul fapturii în interiorul creației, prin faptul că, învață Sf. Chiril al Alexandriei, „*tuturor le-a poruncit prin legile naturale să se teamă de om. Era deci omul chipul slavei supreme și icoana puterii dumnezeiești pe pământ*”⁷⁶. Doar trăind cu un asemenea gând, omul va conștientiza sublimul și propria demnitate, estimând corect valoarea incomensurabilă a creației și a Providenței Divine.

În aceste condiții, nu trebuie să pierdem din vedere faptul că, înainte de a cere, „*adeverata stare a omului, regimul său ontologic primordial, în care a fost constituit de Creator, era tocmai starea de «Dumnezeu creat», conferit prin chipul și asemănarea lui Dumnezeu din el*”⁷⁷. Prin înțelegerea și prețuirea acestor realități intrinseci ale creației, dar și prin atitudinea responsabilă, reflectată prin acțiunile sale, faptura umană va participa direct la transfigurarea sa și a lumii înconjurătoare, printr-un proces de **a teptare activă** a unui „*cer nou și pământ nou*” (Apoc. 21, 1).

În următorul subcapitol, „*Despre dreapta disperare a dreptului: Cartea lui Iov*”, vom analiza dificultatea de ordin rațional a problemei suferinței dreptului, luând drept exemplu agonia și asumarea condiției umane **până la capăt** (Mat. 24, 13) a lui Iov. Nenorocirea dreptului Iov și atitudinea lui în fața durerii rămân de neînțeles pentru cei mai mulți dintre noi, chiar și pentru cei care se consideră „cocoșați” pe o anumită treaptă în sublimul și unicul univers al credinței, temerari al neputințelor umane. Cu toate acestea, pentru credinciosul autentic această stare reprezintă normalitatea, „*ținând că istoria creștinismului oscilează mereu între acești doi poli: renunțarea la lume și acceptarea veacului*”⁷⁸. De fapt, gândirea creștină consideră că adevărata cunoaștere „se deschide” doar prin „cunoașterea” suferinței. Așadar, o cunoaștere dinăuntru a altor cunoașteri, *a adevăratei cunoașteri, care este naturală ca omului lovit de o nenorocire să și se întredeschidă, drept compensație, o poartă de înțelegere spre o lume inaccesibilă în afara suferinței*”⁷⁹.

Analizând cazul lui Iov, descoperim că există un prag al înțelegerii suferinței umane, peste care mintea umană nu poate să treacă. În acest caz, pentru cei mai mulți nu se înregistrează un refuz, ci o neputință în depășirea acestei aporii, a suferinței omului virtuos. În totuși, această „pedepsire” a omului drept rămâne o taină greu de descifrat și dificil de argumentat. Este aproape imposibil de *prezentat și justificat* această nedreptate făcută de „*El, Dreptul Judecător*” (2 Tim. 4, 8), care „*nu face nicio strâmbătate ... și nici nu*

⁷⁶ Sf. Chiril al Alexandriei, *Glafire, Despre Adam*, 2, în Colecția „PSB”, vol. 39, *Scrisori, Partea II*, Traducere, introducere și note de Pr. D. Stăniloae, EIBMBOR, București, 1992, p. 11.

⁷⁷ André Scrima, *Antropologia apofatică*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 118.

⁷⁸ Serghei Bulgakov, *op. cit.*, p. 171.

⁷⁹ Mircea Ciobanu, *La capătul puterilor: însemnări pe Cartea lui Iov*, București, Editura Vitruviu, 1997, p. 7.

cunoa te nedreptatea” (Sof. 3, 5) și, cu atât mai mult, face „*judecat tuturor celor ce li se face strâmb tate*” (Ps. 102, 6).

În totuși, în ciuda tuturor acestor „inadvertențe existențiale” și realități metafizice dureroase, imposibil de ignorat, ne vom strădui să găsim o raie de „lumină întru dăruire”, pentru a vindeca toate bolile și rănile „nedrepte” făcute omului de Cel care l-a creat, indicând subtil o economie nepătrunsă de rațiunea umană finită.

În totuși, să avem răbdare și să nu dădăm în acele „*cuvinte vrednice de crezare și adevărate*” (Apoc. 21, 5), care au fixat în scris, spre mărire nouă, vorbele *ve nicei* ale lui Dumnezeu, care, într-un final, dă mărire Sf. Ap. și Ev. Ioan, „*va terge orice lacrimă din ochii lor și moarte nu va mai fi; nici plângere, nici strigăt, nici durere nu vor mai fi, căci cele dintâi au trecut*” (Apoc. 21, 4).

Capitolul se încheie cu alte două subcapitole, numite astfel: „*Când Dumnezeu poartă grijă lumii: întruparea și sacrificiul Fiului*” și „*Libertate și Providență*”. Conținutul acestora dorește să evidențieze raportul strâns dintre *Creație* și *Providență*, tocmai pentru a face posibilă credința în Providența Divină, adică înțelegerea și sesizarea purtării de grijă a lui Dumnezeu față de om și lume. În concluzie, structura Capitolului II este următoarea:

- a) *Creație și Providență* ;
- b) *Despre dreapta disperare a dreptului: Cartea lui Iov*;
- c) *Când Dumnezeu poartă grijă lumii: întruparea și sacrificiul Fiului*;
- d) *Libertate și Providență* .

Capitolul III, Noțiunea de Providență în Învățătura Creștină, supune atenției termenul de Providență și însemnătatea acesteia pentru gândirea creștină, începând cu perioada Bisericii primare și ajungând până în zilele noastre. Desfășurându-se pe parcursul a trei subcapitole, fondul acestui capitol prezintă și evidențiază locul și dimensiunea Providenței Divine în literatura de specialitate.

Dintr-un început, trebuie subliniat că *existența sau ființa se identifică cu Providența și sunt afirmabile numai prin ea*. Providența Divină reprezintă manifestarea directă a lui Dumnezeu, care, din iubire, prin creație, a adus totul la viață. Aici se arată deschiderea și interesul total și necondiționat al lui Dumnezeu față de persoana umană, ca rod al iubirii și purtării de grijă, căci „*prin Creație, Dumnezeu a dat lumii ca scop unitatea ei în El*”⁸⁰. Astfel, **Creația impune realitatea Providenței, tocmai pentru că Providența este**

⁸⁰ Dumitru Stăniloae, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, p. 531.

conținut , ca parte intrinsec , în actul Creației. Din acest raționament reiese faptul că simplul statut de creatură , nu este suficient pentru ca omul să se poată mântui. Simplul act al creației nu implică garanția mântuirii. Pentru dobândirea ei de către om este imperios nevoie de o participare activă și conștientă , printr-o colaborare asumată liber, dar și de purtarea de grijă a lui Dumnezeu. Providența Divină este benefic și necesară pentru a rezolva majoritatea impedimentelor ce apar în *devenirea ontologică* a creaturii. Mai concret, această desvârșire a ființei umane poate deveni realitate doar în urma *conlucrării și comuniunii premeditate* a omului cu Dumnezeu, și ci această împlinire existențială „*presupune sinergia între creatura conștientă și Dumnezeu*”⁸¹.

Mai mult, Dumnezeu valorifică , într-un mod tainic și dificil de perțins de logica umană , toate resursele și mijloacele posibile, cunoscute doar de El, pentru a veni în sprijinul omului, și ci „*nu e nimic ascuns ca să nu se dea pe față ; nici n-a fost ceva tăcut, decât ca să vin la arătare*” (Marc. 4, 22). Fără acest „interes” și „simpatie” a Lui față de noi, omul nu își poate depăși propria limitare, tocmai din cauza acestei condiții relative, ce reiese din statutul de creatură : „*că El a cunoscut zidirea noastră , aduș-i-a aminte că răni suntem*” (Ps. 102, 14). De fapt, tocmai conștientizarea condiției relative a ființei, îi deschide orizontul absolutului, și ci, trebuie înțeles plenar faptul că : „*Dumnezeu și omul nu sunt însă o singură natură , pentru că Dumnezeirea și umanitatea nu au o singură definiție: una este creatoare, iar cealaltă creatură*”⁸².

Aadar, prin cele prezentate în acest capitol, încercăm să arătăm rolul jucat și importanța maximă a Providenței Divine, față de om și față de întreaga creație, rol determinant, înțeles și exprimat limpede în scrierile Sfinților Părinți și Scriitorii Bisericești din Răsărit, în concepția creștină din Apus, dar și în lucrările teologilor creștini contemporani.

Prin urmare, acest capitolul conține următoarele subcapitole:

- a) *Providența la Sfinții Părinți și Scriitorii Bisericești din Răsărit;*
- b) *Providența în concepția creștină din Apus;*
- c) *Providența în gândirea teologică contemporană .*

⁸¹ George Remete, *Providența și libertate în viaa creștinului*, în „Credința Ortodoxă”, Nr. 1 Aprilie – Iunie, 1996, Alba Iulia, p. 15.

⁸² Sf. Ioan Damaschin, *Despre cele două voințe ale lui Hristos*, 8, Traducere de pr. Olimpian N. Ciulă , postfață de pr. John Meyendorff, cronologie, note, bibliografie și indici de Bogdan Tătaru-Cazaban, București, Editura Anastasia, 2004, p. 23.

Partea a doua a tezei, **OBIECȚII ÎMPOTRIVA PROVIDENȚEI**, începe cu **Capitolul I, P catul originar i începutul Obiecțiilor împotriva Providenței Divine.**

În această *Parte a doua*, tratăm natura *Obiecțiilor* aduse Providenței Divine și, în contra partidului, elaborăm o serie de argumente contrare, care doresc să arate nețemeinicia și lipsa lor de fundament.

Neascultarea protopărinților Adam și Eva deschide ușa păcatului în lume, și, astfel, întreaga condiție istorică a ei se „schimbă” și „suferă”. În acel moment istoria mântuirii omului înregistrează pentru prima dată *ruptura* dintre Creație și Providență, dintre creatură și Creator, astfel încât „toată făptura împreună suspină și împreună are dureri până acum” (Rom. 8, 22).

Privit din această perspectivă, păcatul reprezintă un *atentat* la adresa Providenței ei, pe care o sabotează prin schimbarea rânduielii firii, ca și cei păcătoși, învață Sfânta Scriptură, „au surpat ceea ce Ai așezat” (Ps. 10, 3) și au schimbat „toate câte mâna Ta și sfatul Tu mai dinainte au rânduit să fie” (Fac. 4, 28), „după tiința cea dinainte a lui Dumnezeu” (Fac. 2, 23). Dar și după căderea omului în păcat, Dumnezeu lucrează și dorește ca toți fiii să se întoarcă la El și să fie izbăviți de păcate, iar această dovadă o întâlnim în scrierile Vechiului Testament, când Acesta își sfătuiește pe Moise să transmită poporului intențiile Sale: „spune-le: Precum este adevărat că Eu sunt viu, tot așa este de adevărat că Eu nu voiesc moartea păcătoșului, ci ca păcătoșul să se întoarcă de la calea sa și să fie viu” (Iez. 33, 11). Mai mult, această lucrare a purtării de grijă față de noi a culminat cu Întruparea Fiului Său, ca și „Dumnezeu era în Hristos, împăcând lumea cu Sine însuși, nesocotindu-le greșelile lor și punând în noi cuvântul împăcării” (2 Cor. 5, 19).

Aadar, dovada maximă a bunătății Lui și a iertării noastre este evidențiată în actul răstignirii Mântuitorului, astfel încât, „prin luarea firii noastre, vindicând neascultarea noastră și făcându-ne șilda de ascultare, în afară de care nu este cu putință să dobândim mântuirea”⁸³, S-a jertfit pentru noi. Mai mult, iubirea Lui față de om este atât de mare, astfel încât acesta „n-a cruțat nici pe Fiul său pentru a o mântui și a o îndumnezei”⁸⁴, ca și, spune Sf. Ap. și Evanghelist Ioan: „Dumnezeu a așezat iubirea lumii, încât pe Fiul Său Cel

⁸³ Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, Traducere, introducere și note de Pr. D. Fecioru, București, EIBMBOR, 2005, p. 115.

⁸⁴ Serghei Bulgakov, *Ortodoxia*, p. 111. Cf. David Fergusson, “Divine Providence and Action”, in Miroslav Volf and Michael Welker (eds.), *God’s Life in Trinity*, Minneapolis, Fortress Press, 2006, pp. 153–165.

Unul-N scut L-a dat ca oricine crede în El s nu piar , ci s aib via ve nic ” (Ioan 3, 16).

Dup toate aceste dovezi ale iubirii i bun t ții Sale nesfâr ite, Întruparea i Jertfa Fiului S u, pentru mul i dintre noi, din p cate, aceste episoade nu mai au nicio relevanță . Aceste evenimente centrale s-au preschimbat repede într-o legend , din ce în ce mai puțin plauzibil pentru cei din urm , f r a mai reprezenta o constrângere moral .

Cu alte cuvinte, uit m prea u or sau ignor m flagrant dragostea i sacrificiul S u, devenind, prin acest comportament, într-un fel „complici” și „vinovați” de r stignirea Lui, c ci „*p catele noastre și obișnuințele noastre rele neîncetat Îl chinuiesc, Îl lovesc, Îl scuip , Îl r stignesc. Astfel, iubind p catele i tr ind în ele, continu m nelegiuirea celor care au luptat împotriva lui Hristos i L-au omorât*”⁸⁵.

Privind retrospectiv, omul nu a înțeles c acest act al Întrup rii Mântuitorului reprezint *salvarea*, adic *r scump rarea* omului din ghearele morții i eliberarea lui din p cat. Prin această fapt , Dumnezeu se *smere te* i se face om „*f r s smereasc în lțimea Lui cea nesmerit , se pogoar spre robii Lui printr-o pogorâre inexprimabil i incomprehensibil ... i, fiind Dumnezeu des vâr it, se face om des vâr it i s vâr e te cea mai mare noutate dintre toate nout țile, singurul lucru nou sub soare, prin care se arat puterea infinit a lui Dumnezeu. C ci ce poate fi mai mare decât ca Dumnezeu s se fac om*”⁸⁶? În concluzie, Întruparea Mântuitorului reprezint *unica noutatea absolut* , c ci „*ceea ce a mai fost, aceea va mai fi, i ceea ce s-a întâmplat se va mai petrece, c ci nu este nimic nou sub soare*” (Eccl. 1, 9).

Cu toate acestea, omul a continuat s p c tuiasc i s ignore mesajul evanghelic în care se arat c Dumnezeu dore te, cu tot dinadinsul, s **fim vii i s tr im**: „*întoarce i-v , întoarce i-v de la c ile voastre cele rele! Pentru ce s muri i voi*” (Iez. 33, 11)? Acest sacrificiu al lui Hristos trebuie înțeles ca fiind o nou creație: „**o creație definitiv a omului ca Dumnezeu, nu dup natur , ci dup har**”⁸⁷. Prin ignorarea acestui adev r absolut i lipsa raport rii la el, omul va pierde din vedere esențialul, îndep rtându-se ireversibil de tot ceea ce înseamn valoare i conduit moral , contribuind la propria ruinare material i degradare spiritual : „*c ci dac nu crede i c Eu sunt, ve i muri în p catele voastre*” (Ioan 8, 24).

⁸⁵ Sf. Iustin Popovici, *Abisurile gândirii și simțirii umane: studii teologice*, Traducere de Pr. Gabriel Mândril i Laura Mândril , Studiu introductiv i note de Pr. Gabriel Mândril , Bucure ti, Editura Sophia/Metafrază, 2013, p. 179.

⁸⁶ Sf. Ioan Damaschin, *op. cit.*, pp. 114-115.

⁸⁷ Serghei Bulgakov, *op. cit.*, p. 112.

Prin urmare, acest capitol este structurat astfel:

- a) *Neascultarea lui Adam sau „ieirea din fire” a copilului, drept consecință a libertății;*
- b) *Voia omului și Voia lui Dumnezeu;*
- c) *Condiția fiului risipitor sau restaurarea omului prin întoarcerea la Tatăl Ceresc.*

Capitolul II, Obiecții împotriva Providenței. Încercare de r spuns,

dorete, prin alcătuirea unui inventar al acestor obiecții, să înfățișeze natura și consecințele lor pentru existența umană, dar și să ofere diferite contraargumente. Din dorința de a le prezenta cât mai obiectiv, dar și pentru a înlesni înțelegerea lor, le-am structurat, spre analiză, pe două paliere și anume: *Obiecții clasice și obiecții recente.*

Ca o războiune a acestora, cu cât este mai mare forța și amplitudinea *Obiecțiilor Clasice*, proporțional devine și misiunea contraargumentării lor. Gradul de manifestare al *Obiecțiilor* împotriva Providenței Divine este notabil și presant, astfel încât este foarte dificil și greu de combătut. De-a lungul timpului, omenirea a *sistematizat* mai multe obiecții ce pun în dificultate acțiunea și chiar dovedirea Providenței. De aceea, misiunea combaterii acestor *Obiecții* necesită efort îndelungat și intuiție pentru a le înțelege forța distructivă, dar și un anumit tact în strategia de suprimare a lor.

Obiecțiile aduse sunt diverse, iar mintea umană s-a străduit să „nască” o paletă variată a acestora, pentru a mulțumi diferitele categorii de rezistenți, căzând, nu de puține ori, în această capcană o serie de „minți luminate” care, datorită pregătirii lor, au devenit *voci* credibile, cu o influență notabilă în promovarea acestor convingeri adevărate și nedrepte.

A adară, istoria a prins în filele ei nenumărate *Obiecții*, iar pentru o mai bună înțelegere a acestui „fenomen”, am încercat să realizăm un mic inventar al acestora, structurat în felul următor:

A. Obiecții clasice:

a) Perfecțiunea creatorului și imperfecțiunea creaturii

Prin această obiecție se crede că Dumnezeu, Ființa Absolută, nu se coboară la cele din lume, rămânând indiferent față de aceasta, tocmai pentru faptul că „statutul” Său nu-i permite această „înjosire”, astfel încât, o ignoră și nu se ocupă de imperfecțiunile existente în ea.

b) Fatalismul

Această concepție filosofică consideră că Providența nu există, deoarece toate existențele se desfășoară după un plan prestabilit de o forță implacabilă. Prin urmare, întreaga desfășurare a evenimentelor în istorie este determinată de un destin fix. Chiar și ființele au un parcurs prestabilit, astfel încât soarta lor este hotărâtă dinainte de Dumnezeu.

c) Deismul

Reprezintă o teorie filosofică din sec. XVII – XVIII, care recunoaște existența lui Dumnezeu, dar neagă total intervenția Sa în viața omului și a lumii. Nu admite existența Providenței Divine din următorul considerent: purtarea de grijă a lui Dumnezeu ar încălca libertatea omului, iar dacă omul păcătuiește acesta ar fi absolvit de orice vină. Prin urmare, dacă Dumnezeu influențează direct omul, înseamnă că și anulează libertatea.

d) Disproporția dintre merit și răsplăt

Această „convingere” consideră că nu există dreptate în lume, astfel încât ideea de *dreptate divină* sau *justiție dumnezeiască* devine utopică, fără acoperire în realitatea existențială.

e) Ateismul

Este o „doctrină materialistă”, care neagă total orice formă de Divinitate, respingând categoric credința în supranatural, a minunilor și chiar a vieții *de dincolo*. Neagă existența oricărui divinități și combate orice credință în supranatural. Este împotriva oricărui forme de religie și, cu atât mai mult, în existența și manifestarea Providenței Divine.

f) Problema Răului

Simplu și foarte vizibil, întâlnit la tot pasul și zdrobitoare, această „realitate” devine cea mai importantă dintre toate obiectele. Foarte mulți dintre semenii noștri susțin că această obiectie este „suficientă”, cu adevărat, „îndestulătoare”, pentru a desființa realitatea Providenței Divine, chiar și existența lui Dumnezeu, ca și „într-o teologie «serioasă», care ar încerca să salveze în mod absolut pe Dumnezeu, răul nu-și găsește o explicație valabilă ... Existența răului transformă pe Atotputernic într-un Absolut hodorogit. Devenirea ei-a mâncat misterul și puterea”⁸⁸.

În totuși, față de această remarcă, cine poate susține, într-un mod absolut, inexistența Providenței Divine, chiar dacă realitatea existențială recunoaște „mărcăturile” Răului sau „cine este cel ce pune pronia sub obroc, prin cuvinte furtive în elepciune” (Iov 38, 2)?

⁸⁸ Emil Cioran, *Amurgul gândurilor*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 111. Cf. Colin E. Gunton, “The End of Causality? The Reformers and their Predecessors”, în Colin E. Gunton (ed.), *The Doctrine of Creation: Essays in Dogmatics, History and Philosophy*, Edinburgh, T&T Clark, 1997, pp. 63–82.

B. Obiecții recente:

Numărul impresionant de *repro uri* adresate Divinității, exemplificat prin aceste obiecții, impun mari dificultăți în a elabora răspunsuri convenabile și pertinente. Sub presiunea realității, teologul este chemat la un dialog deschis cu aproapele. Mai mult, este dator să analizeze și să formuleze răspunsuri logice, de natură existențială, pentru ieșirea din acest impas. Aadar, pentru împlinirea acestui deziderat imperativ, acesta trebuie să apeleze la toate argumentele raționale, acceptate de logică și conștiința umană.

Dublând de credință și în deședea total în iubirea lui Dumnezeu, el va reuși să depășească aceste impedimente raționale, ce aruncă cugetarea umană într-o situație, aproape, fără ieșire. Or, aflându-se în fața acestor *inconveniente* imediate, teologul, prin menirea sa, trebuie să *îndrăznească* să descifreze taina creației și să caute răspunsuri mulțumitoare pentru *mințile necredincioase și multe*. Demn de luat în seamă rămâne și observația unei cugării, Hildegardt von Bingen, din sec. al XII-lea, care întreprinde într-un mod exemplar cele afirmate mai sus, fiind ferm convins că: „*dacă în om nu există întrebare, nu există nici în Duhul Sfânt răspuns*”⁸⁹.

Prin urmare, *Obiecțiile recente* sunt structurate în felul următor:

- a) **Urmasii lui Cain: „Au doar eu sunt pizitorul fratelui meu?” (Fac. 4, 9);**
- b) **„Homo homini lupus”⁹⁰ sau „Legea junglei”;**
- c) **Boala și ispitele – nonsensul și sensul suferinței;**
- d) **„Tăcerea” și „indiferența” Divină ;**
- e) **Povara de „a fi” și „greul” conștiinței.**

Capitolul III, Scandalul Răului, reprezintă *Obiecția* majoră care pune în dificultate, până la suprimare, datorită anvergurii manifestate, noțiunea de Providență.

Acest subcapitol tratează cele trei forme de rău întâlnite în realitatea concretă a vieții: răul metafizic, moral și fizic. Dacă celelalte Obiecții pot fi „subminate” mai ușor, manifestarea și conținutul răului devin o mare încercare pentru orice gânditor interesat de

⁸⁹ Hildegardt von Bingen, apud Andrei Pleșu, *Despre Îngeri*, București, Editura Humanitas, 2004, p. 70.

⁹⁰ Proverb latinesc: „*omul este un lup pentru un alt om*”. În acest sens, Sf. Iustin Popovici, consideră că prin îndepărtarea omului de Dumnezeu, omenirea „*se scufundă în barbarie, în nebunie, în antropofagie civilizată, în funeste și zboaie de exterminare. Un om înghite alt om, un popor alt popor, o rasă altă rasă*”. V. *Om și Dumnezeu-om: abisurile și culmile filosofiei*, p. 74.

„neființa” r ului, care „ființează ” pregnant și cu o voluptate extremă . Acest capitol mai tratează și următoarele aspecte: *necredința* omului contemporan, „scandalul” *morții* și existența diavolului, încheindu-se cu problema *Teodiceei*.

În zilele noastre realitatea r ului și a suferinței, catalogate fatalitate și nonsens, sunt atât de prezente în lume astfel încât omul este dispus, după o minimă cugetare, să considere că doar acestea există : că r ul și suferința sunt suverane, iar binele și fericirea sunt descoperite într-o cantitate insignifiantă , care nu mai pot influența în bine evoluția noastră . Chiar dacă acest aspect poate fi probat cu ușurință , totuși, acest fenomen nu trebuie luat ca un postulat suprem. Din contră , realitatea r ului nu trebuie să se *metamorfozeze* într-un motiv total și deplin întemeiat, pentru a ne îndepărta de Dumnezeu, ajungând să afirmăm deznădăjduiți, precum nebunul, „*nu este Dumnezeu*” (Ps. 13, 1).

În consecință , toate Obiecțiile aduse împotriva Providenței pot fi concentrate într-o singură formulă : realitatea evidentă și dominantă a r ului, căci existența r ului în lume este suficientă pentru a desființa realitatea Providenței Divine. Tocmai de aceea, Providența Divină rămâne capitolul cel mai delicat, dar, în același timp, și cel mai vulnerabil din Dogmatică . Dacă unele aspecte neclare se pot elucidă prin argumentare logică , Obiecțiile împotriva Providenței lui Dumnezeu sunt dificile și greu de combătut, deoarece se întemeiază pe experiențe comune, cunoscute și verificate personal de către toți oamenii.

Un alt aspect tratat în acest capitol este cel referitor la existența și influența malefică a Diavolului. După mărturia Sfintei Scripturi, acesta s-ar afla la originea păcatului, iar cei care s-vârșesc păcate se găsesc direct sub înrâurirea lui, după cum relatează Sf. Ioan Evanghelistul, justificând în același timp și Întruparea Mântuitorului, căci ne învață sfântul: „*cine s-vârșește te păcatul este de la diavolul, pentru că de la început diavolul păcătuiește te. Pentru aceasta S-a arătat Fiul lui Dumnezeu, ca să strice lucrurile diavolului*” (1 Ioan 3, 8).

Datorită mândriei, diavolul pierde privilegiul „intimității” cu Dumnezeu și este alungat, tocmai pentru această nelegiuire, căci, spune Mântuitorul ucenicilor Săi: „*Am văzut pe satana ca un fulger căzând din cer*” (Luc. 10, 18). Din păcate, această patimă a fost „cultivată ” și de făptura umană , ba chiar dublată de efectele dezastruoase ale neascultării protopărinților, fiind *nevoiți* și ei ca și satan să pășească *sublimul intimității* cu Creatorul lor. De aceea, se consideră că „*începutul păcatului este trufia*” (Sir. 10, 13), iar „*oricine făptuiește te păcatul s-vârșește te și nelegiuirea și păcatul este nelegiuirea*” (1 Ioan 3, 4). De aceea, Sf. Ap. Pavel îl atenționează pe om, îndemnându-l să se cerceteze

permanent, „ca nu cumva, trufindu-se, să cadă în osânda diavolului” (1 Tim. 3, 6) și să ia aminte la toate ispitele și influențele negative pe care acesta i le întinde.

Diavolul devine dușmanul întregii creații, împotrivindu-se invariabil Divinității, căutând să-l ispitească pe om și să-l determine să săvârșească o mulțime de fapte condamnabile, care pun în pericol mântuirea și viitorului, ca și, potrivit cuvintelor Sf. Ap. Petru, „potrivnicul vostru, diavolul, umblă, răcnind ca un leu, căutând pe cine să înghită” (1 Petr. 5, 8).

Un alt subcapitol, *Moartea – mijloc suveran de suprimare a păcatului*; tratează existența și „misterul” morții în existența umană, ca și „viața noastră este o «existență spre moarte»”⁹¹. Păcatul neascultării protopărinților și săvârșirea răului condamnă făptura umană la moarte, ca și „plata păcatului este moartea” (Rom. 6, 23), și „te vei întoarce în păcatul din care ești luat” (Fac. 3, 19). Prin acest „instrument”, Dumnezeu pune capăt manifestării răului și dezordinii introduse de el în ființă, eliminându-l din creație și eliberând făptura de povara și forța distructivă a păcatului. Prin urmare, apariția și manifestarea morții are un rol cathartic, eliberând ființa de sub imperiul răului și, inevitabil, al întoarcerii în neființă.

Ultimul subcapitol, *Teodiceea*, reprezintă un alt punct al cercetării noastre, care tratează dreptatea Divină, arătând că Dumnezeu nu este autorul răului, iar faptul că acesta există și se manifestă în lume nu anulează bunătatea Divină și nici nu indică vreo formă de „indiferență” sau „neputință” Divină față de realitatea răului.

Teodiceea este o doctrină filozofică-religioasă care se străduiește să demonstreze că realitatea și manifestarea incontestabilă a răului și a nedreptății în lume nu contrazice și nici nu infirmă bunătatea divină. Aceasta consideră că lumea este o creație perfectă a lui Dumnezeu, iar răul are cu totul o altă origine. Pornind de la această premisă, răul nu este produsul lui Dumnezeu și nici nu este incontrollabil de către Ființa Divină, astfel încât, o *Teodicee* reușită poate fi numită cea care „soluționează problema răului pentru un sistem teologic și demonstrează că Dumnezeu este atotputernic, atotiubitor și drept în ciuda existenței răului”⁹². Prin urmare, capitolul III are următorul conținut:

- a) *Răul metafizic, moral și fizic;*
- b) *Necredința omului și agonia lumii;*

⁹¹ Dumitru Stăniloae, *Învieerea Domnului și importanța ei universală*, în *Opere Complete*, vol. 8: *Ortodoxie și românism*, Prefață de Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, Editura Basilica, 2014, p. 300.

⁹² John Samuel Feinberg, *Teodiceea*, în „Dicționar evanghelic de teologie”, coord. Walter A. Elwell, Traducere de Livius Percy, Oradea, Editura Cartea Creștină, 2012, p. 1163.

c) *Moartea – mijloc suveran de suprimare a păcatului;*

d) *Teodiceea.*

Teza se încheie cu o scurtă formulare a noțiunilor importante din prezentarea diferitelor argumente care au făcut obiectul cercetării în expunerea noastră (capitolul **Concluzii Generale**). Aceste convingeri, prezentate succint, sunt urmate îndeaproape de indicarea unei **bibliografii** specifice subiectului tratat, oferind o viziune de ansamblu a subiectului Providenței Divine și a Obiecțiilor împotriva acesteia, și, nu în ultimul rând, de a pune la dispoziția celor interesați un suport științific pentru o aprofundare solidă a temei, care, pe zi ce trece, devine actuală, tocmai datorită condiției umane contemporane.

BIBLIOGRAFIE

I. DICȚIONARE ȘI ENCICLOPEDII

1. ADRADOS, F. R. & GANGUTIA, E. & FACAL, J. L., *Diccionario Griego-Español*, vol. I-VI, Madrid, 1980-2002.
2. BAILLY, A., *Dictionnaire Grec-Français*, Paris, Editura Hachette, 2000.
3. BOISACQ, E., *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Heidelberg-Paris, 1950⁴.
4. BRIA, ION, *Dicționar de Teologie Ortodox*, Ediția a II-a, E.I.B.M.B.O.R., București, 1994.
5. CARREZ, MAURICE; MOREL, FRANCOIS, *Dicționar grec-român al Noului Testament*, Traducere de Gheorghe Badea, Societatea Biblică Interconfesională din România, București, 1999.
6. *** *Concordanță biblică tematică*, Editura Trinitas, Iași, 2000.
7. BUCK, C. D., *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago, 1949.
8. CARSON, THOMAS, CERRITO, JOANN, *New Catholic Encyclopaedia*, vol. 1-15, Second Edition, New York and London: Thomson Gale in association with The Catholic University of America, Washington, D.C., 2003.
9. CHANTRAINE, P., *Dictionnaire étymologique de la langue grecque, Histoire des mots*, (DELG), Paris, 1990.
10. DESMOND T. ALEXANDER, ROSNER, BRIAN S., GOLDSWORTHY, *New Dictionary of Biblical Theology: Exploring the Unity & Diversity of Scripture*, Reference Collection, InterVarsity Press, 2000.
11. DRAGO, MARCO, BOROLI, ANDREA, *Enciclopedia de filozofie și științe umane*, București, Editura All Educational, 2007.
12. ERNOUT, A. & MEILLET, A., *Dictionnaire étymologique de la langue latine, Histoire des mots*, (DELL), Paris, 1994.
13. ELWELL, WALTER, A., *Dicționar evanghelic de teologie*, Traducere de Livius Percy, Oradea, Editura Cartea Creștină, 2012.
14. FLEW, ANTHONY, *Dicționar de filozofie și logică*, Ediția a II-a, Traducere de Dr. Ștefan Staicovici, București, Editura Humanitas, 1999.

15. GEORGESCU, C., S., TH., *Dicționar grec român (DGR)*, Nemira, vol. II (-), V (- - -), București, Nemira, 2012-13.
16. GLARE, P. G. W., *Oxford Latin Dictionary*, Oxford, 1984.
17. GU U, GHEORGHE, *Dicționar latin-român*, Editura tiin ific i enciclopedic , București, 1983.
18. IONESCU, R ZVAN, LEMENI, ADRIAN, *Dicționar de teologie ortodox i tiin ,* București, Editura Curtea Veche, 2009.
19. LAMPE, G. W. H., *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, 1961.
20. LIDELL, H. G., SCOTT, R., JONES, H. S., *A Greek-English Lexicon*, (LSJ), Oxford, 1996⁹.
21. MARCU, FLORIN, *Dicționar actualizat de neologisme*, București, Editura Saeculum I. O., 2013.
22. MONTANARI, F., *Vocabulario della lingua greca*, Loescher Editore, Torino, 2004.
23. MORESCHINI, CLAUDIO, ENRICO NORELLI, *Istoria literaturii cre tine vechi grece ti i latine. Vol. I – De la Apostolul Pavel la Constantin cel Mare*, Traducere H. St nciulescu i G. Sauciuc, Polirom, Ia i, 2001; *Vol. II/1 & II/2 – De la Conciliul de la Niceea pîn la începuturile Evului Mediu*, Traducere de E. Caraboi, D. Cernica, E. Stoleriu i D. Z mosteanu, Polirom, Ia i, 2004.
24. SOFOCLES, E. A., *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (from B.C. 146 to A.D. 1100)*, New York, 1888.
25. VANHOOZER, KEVIN J., BARTHOLOMEW, CRAIG G., TREIER DANIEL J., WRIGHT, N. T., *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*, Grand Rapids, Baker Academic, 2005.
26. *Thesaurus Linguae Latinae (TLL)*, [> vol.10-2, fasc. XI, 1999, *progenies*] Leipzig, 1900-.

II. IZVOARE PRIMARE

II.1. Sfânta Scriptur (LXX i NT)

1. **BIBLIA** sau **SFÎNTA SCRIPTUR** , tip rit cu binecuvântarea Preafericitului P rinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic i de Misiune Ortodox , București, 2014.

2. *BIBLIA* sau *SFÎNTA SCRIPTUR* , *Edi ie jubiliar a Sfântului Sinod*, versiune diortosit dup *Septuaginta*, redactat i adnotat de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, EIBMBOR, Bucure ti, 2002.
3. *BIBLIA SACRA IUXTA VULGATAM VERSIONEM*, editionem quartum, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1994.
4. *LA BIBLE – Traduction Oecumenique de la Bible*, nouvelle edition revue, Alliance Biblique Universelle, Le Cerf, Paris, 1994.
5. *SEPTUAGINTA*, , Edi ia îngrijit de prof. dr. Alfred Rahlfs,
6. *SEPTUAGINTA*, vol. I–VI/2, Traducere româneasc , coord. de Cristian B dili , Francisca B It ceanu, Monica Bro teanu, în colaborare cu pr. Ioan-Florin Florescu, Bucure ti / Colegiul Noua Europ , Ia i / Editura Polirom, 2004-2008.

II.2. **P rinți și scriitori bisericesti**

1. SF. AMBROZIE AL MILANULUI, „*Scrieri, partea I*, în Colecția „*PSB*”, vol. 52,” Traducere de Teodor Bodogae, Bucure ti, EIBMBOR, 2007.
2. SF. ANTONIE CEL MARE, *Înv ături despre via a moral a oamenilor i despre buna purtare, în 170 de capete*, 170, în „*Filocalia sau culegere din Scrierile Sfinților P rinți care arat cum se poate omul cur și lumina și des vâr i*”, vol. 1, Traducere, introducere i note de Pr. Dumitru St niloae, Bucure ti, EIBMO, 2008.
3. SF. ATANASIE CEL MARE, *Scrieri, partea a II-a*, în Colecția „*PSB*”, vol. 16, Traducere, introducere i note de Pr. D. St niloae, EIBMBOR, 1988.
4. FILOZOFUL I APOLOGETUL ATENAGORA ATENIANUL, *Apologe i de limb greac* , în Colecția „*PSB*”, vol. 2, Traducere i note de Pr. T. Bodogae, Pr. Olimpian C ciul , Pr. Dumitru Fecioru, Bucure ti, EIBMBOR, 1980.
5. FER. AUGUSTIN, *Confesiuni*, Ediție bilingv latin -român , Traducere, introducere i note de Eugen Munteanu, Bucure ti, Editura Nemira, 2003.
6. IDEM, *Despre natura binelui: contra maniheilor*, Traducere, note i comentarii de Cristian Soimu an, Postfa , cronologie i bibliografie de Bogdan T taru-Cazaban, Bucure ti, Editura Anastasia, 2004.
7. IDEM, *Despre liberul arbitru*, Ediție bilingv , Studiu introductiv, traducere i note de Gh. I. erban, Control tiințific de Lucia Wald, București, Editura Humanitas, 2004.

8. IDEM, *Despre adevărata religie*, Traducere de Cristian Bejan, Studiu introductiv și note de Alin Tat, Control științific al traducerii de Lucia Wald, București, Editura Humanitas, 2007.
9. AQUINO, TOMA DE, *Summa Theologica*, volumul I, coordonat de Alexander Baumgarten, prefață de Adriano Oliva, Iași, Editura Polirom, 2009.
10. SF. CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Scrieri, Partea II, Glafire*, în Colecția „PSB”, vol. 39, Traducere, introducere și note de Pr. D. St niloae, EIBMBOR, București, 1992.
11. CLEMENT ALEXANDRINUL, *Scrieri, partea I*, în Colecția „PSB”, vol. 4, Traducere, introducere, note și indici de Pr. Dumitru Fecioru, EIBMBOR, București, 1982.
12. SF. DIONISIE AREOPAGITUL, *Opere complete și Scoliile Sfântului Maxim Marturisorul*, Traducere, introducere și note de Pr. D. St niloae, ediție îngrijită de Constanța Costea, Editura Paideia, București, 1992.
13. *FILOCALIA sau culegere din Scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curățat, lumina și desvârșit*, vol. 1, 2, 3, 5, 6, 9, Traducere, introducere și note de Pr. Dumitru St niloae, București, EIBMO, 2008-2013.
14. SF. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cele cinci cuvânturi teologice*, Traducere și note de Pr. D. St niloae, București, Editura Anastasia, 1993.
15. SF. GRIGORIE DE NYSSA, *Scrieri exegetice, Dogmatico-polemice și morale, partea a doua*, în Colecția „PSB”, vol. 30, Traducere și note de Pr. T. Bodogae, București, EIBMBOR, 1998.
16. IDEM, *Marele cuvânt catehetic*, Traducere de Pr. Prof. Teodor Bodogae, București, EIBMO, 2011.
17. HERMA, *Păstorul, Scrierile părinților Apostolici*, în Colecția „PSB”, vol. 1, Traducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, București, EIBMBOR, 1979.
18. SF. IGNATIE TEOFORUL, *Scrierile Părinților Apostolici* în Colecția „PSB”, vol. 1, Traducere, note și indici de Pr. D. Fecioru, București, EIBMBOR, 1979.
19. SF. IOAN DAMASCHIN, *Despre cele două voințe ale lui Hristos*, 8, Traducere de pr. Olimpian N. Căciulă, postfață de pr. John Meyendorff, cronologie, note, bibliografie și indici de Bogdan Tătaru-Cazaban, București, Editura Anastasia, 2004.
20. IDEM, *Dogmatica*, Traducere, introducere și note de Pr. D. Fecioru, București, EIBMBOR, 2005.

21. SF. IOAN GUR DE AUR, *Scrieri, partea întâi, Omilii la Facere (I)*, în Colecția „PSB”, vol. 21, Traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, București, EIBMBOR, 1987.
22. Idem, *Scrieri, partea a III-a, Omilii la Matei*, în Colecția „PSB”, vol. 23, Traducere, introducere, indici și note de Pr. D. Fecioru, EIBMBOR, București, 1994.
23. IDEM, *Despre mîrginita putere a diavolului*, Traducere de Pr. d. Fecioru, București, EIBMBOR, 2005.
24. IDEM, *Omilii la sîracul Lazăr, Despre soartă și providență, Despre rugăciune, Despre viața veșnică după Dumnezeu și alte omilii*, Traducere și note de Pr. D. Fecioru, EIBMBOR, București, 2005.
25. IDEM, *Cuvînturi împotriva Anomeilor. Cîntecul iudeilor*, Traducere de Pr. D. Fecioru, EIBMBOR, București, 2007.
26. IDEM, *Omilii la statui*, Traducere și note de Pr. D. Fecioru, București, EIBMBOR, 2007.
27. IDEM, *Comentariu la Iov*, Traducere și note de Laura Enache, Studiu introductiv de Drago Mîrănuș, Iași, Editura Doxologia, 2012.
28. SF. IOAN SCĂRĂRIȘ, *Scara dumnezeiescului urcuș*, în „Filocalia”, vol. 9, Traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, București, EIBMO, 2013.
29. IRÉNÉ DE LYON, *Contre les Hérésies, Mise en lumière et refutation de la prétendue «connaissance»*, livre III, în „Sources chrétiennes”, vol. 34, texte latin, fragments grecs, introduction, traduction et notes de F. Sagnard, éditions du Cerf, Paris, 1952.
30. IDEM, *Aflarea și respingerea falsei cunoașterii sau Contra ereziilor*, vol. 1-2, Traducere, introducere și note de Pr. Dorin Octavian Picioru, București, Teologie pentru azi, 2007. (sursă online – <https://archive.org/details/irineu-al-lyonului-contr-ereziilor-2>)
31. SF. ISAAC SIRUL, *Cuvînturi cîntec singuratici despre viața duhului, taine dumnezeiești, prorie și judecată*, Partea a II-a, recent descoperit, Studiu introductiv și traducere de Ioan I. Ică jr., Ediția a II-a, Sibiu, Editura Deisis, 2007.
32. SF. ISAAC SIRUL, *Cuvînturi cîntec singuratici*, Partea a III-a, recent descoperit, Cuvînt înainte, introducere și text Sabino Chialà, Traducere de Ioan I. Ică jr., Ediția a II-a, Sibiu, Editura Deisis, 2007.

33. SF. IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOZOFUL, *Apologeți de limbă greacă*, în Colecția „PSB”, vol. 2, Traducere și note de Pr. T. Bodogae, Pr. Olimpian Căciulă, Pr. Dumitru Fecioru, București, EIBMBOR, 1980.
34. SF. IUSTIN POPOVICI, *Omul și Dumnezeu-om: abisurile și culmile filosofiei*, Studiu introductiv și traducere de Ioan Ică și Ioan I. Ică jr., Prefață de Ioannis Karmiris, Postfață de Panayotis Nellas, Ediția a doua, revizuită, București, Editura Sophia; Alexandria, Editura Cartea Ortodoxă, 2010.
35. IDEM, *Abisurile gândirii și simțirii umane: studii teologice*, Traducere de Pr. Gabriel Mândril și Laura Mândril, Studiu introductiv și note de Pr. Gabriel Mândril, București, Editura Sophia/Metafrază, 2013.
36. SF. MAXIM MARTURISITORUL, *Scrieri, Partea II*, în Colecția „PSB”, vol. 81, Traducere, introducere și note de Pr. D. Stăniloae, EIBMBOR, București, 1990.
37. IDEM, *Mystagogia, cosmosul și sufletul, chipuri ale Bisericii*, Traducere, introducere și note de Pr. D. Stăniloae, București, EIBMBOR, 2000.
38. IDEM, *Ambigua*, Traducere, introducere și note de Pr. D. Stăniloae, București, EIBMBOR, 2006.
39. IDEM, *Răspunsuri către Talasie, 2*, în „*Filocalia sau culegere din Scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curățat, lumina și desvârșit*”, vol. 3, Traducere, introducere și note de Pr. D. Stăniloae, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2009.
40. MOSHU, IOAN, *Limonariu sau livada duhovnicească*, Alba Iulia, Editura Episcopiei Alba Iulia, 1991.
41. SF. NICOLAE VELIMIROVICI, *Gânduri despre bine și rău*, Traducere de Ionuț și Sladjana Gurgu, București, Editura Predania, 2009.
42. IDEM, *Lupta pentru credință și alte scrieri*, Traducere de Andreea Stănciulescu, Galați/Alexandria, Editura Egumenița/Cartea Ortodoxă, 2011.
43. ORIGEN, *Scrieri alese, partea a III-a, Despre principii*, Convorbiri cu Heraclide, Exortare la martiriu, în Colecția „*Părinți și Scriitori Bisericești*”, vol. 8, Studiu introductiv, traducere și note de Pr. Teodor Bodogae și Pr. Constantin Galeriu, București, EIBMBOR, 1982.
44. IDEM, *Scrieri alese, partea a IV-a, Contra lui Celsus*, în Colecția „PSB”, vol. 9, Studiu introductiv, traducere și note de Pr. Teodor Bodogae, colaboratori: N. Chircă, Teodosia Lăcău, EIBMBOR, București, 1984.

45. CUV. PAISIE AGHIORITUL, *Cu durere și cu dragoste pentru omul contemporan*, vol. 1, Traducere de Ieroschim. Ștefan Nuțescu, București, Editura Evanghelistos, 2003, p. 162.
46. IDEM, *Epistole*, Traducere de Ieroschim. Ștefan Nuțescu, București, Editura Evanghelistos, 2005.
47. SF. PETRU DAMASCHIN, *Învățături duhovnicești*, în „Filocalia”, vol. 5, Traducere de Pr. D. St. niloae, București, EIBMBOR, 2001.
48. SILVESTRU, EPISCOP DE CANEV, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. III, Ediția a doua, traducere de Arhim. Silvestru Blănescu, Episcopul Huilor, Editura Credința Strămoasă, București, 2001.
49. CUV. SILUAN ATHONITUL, *Între iadul deznădejdii și iadul smereniei. Însemnări duhovnicești*, ediția a IV-a, revizuit, Studiu introductiv și traducere de Ioan I. Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 2001.
50. SF. SIMEON NOUL TEOLOG, *Cateheze*, Ediția a II-a revizuit, Traducere și studiu introductiv de diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 2003.
51. SF. TEOFIL AL ANTIOHIEI, *Apologeți de limbă greacă*, în Colecția „PSB”, vol. 2, Traducere și note de Pr. T. Bodogae, Pr. Olimpian Căciul, Pr. Dumitru Fecioru, București, EIBMBOR, 1980.
52. FER. THEODORIT AL KYRULUI, *Zece cuvinte pentru dumnezeiasca Pronie*, Traducere de Sf. Grigorie Dascălul, Ediția a II-a, Neamț, Editura Fundația Justin Pârnu, 2010.
53. TERTULIAN, *Apologeți de limbă latină*, în Colecția „PSB”, vol. 3, Traducere, indici și note de Pr. Nicolae Chițescu, București, EIBMBOR, 1981.
54. IDEM, *Împotriva lui Praxeas, X, 9*, în *Tratate dogmatice și apologetice: C tre Scapula; Despre trupul lui Hristos; Împotriva lui Hermoghene; Împotriva lui Praxeas*, Ediție bilingv, Studiu introductiv, traducere și note de Dionisie Pârnuoiu, Iași, Editura Polirom, 2007.
55. SF. VASILE CEL MARE, *Comentariu la cartea Profetului Isaia*, în Colecția „PSB”, reluat în serie nouă, în anul 2007, vol. 2, Traducere, introducere și note de Alexandru Mihail, București, Editura Basilica, 2009.
56. IDEM, *Omiliile și cuvântările*, în Colecția „PSB”, reluat în serie nouă, în anul 2007, vol. 1, Traducere și introducere de Pr. D. Fecioru, text revizuit și notat asupra ediției de Constantin Georgescu, note de Pr. D. Fecioru, Constantin Georgescu și Alexandru Mihail, București, Editura Basilica, 2009.

57. Sf. Vasile cel Mare, *Omilii la Hexaemeron*, Traducere și note de Pr. D. Fecioru, București, Editura Sophia/Biserica Ortodoxă, 2004.
58. Idem, *Tâlcuiri la Psalmi*, Traducere și note de Pr. D. Fecioru, Editura Sophia, București, 2004.

II.3. Scriitori antici păgâni

1. ARISTOTEL, *Metafizica*, Traducere, comentariu și note de Andrei Cornea, București, Editura Humanitas, 2001.
2. AURELIU, MARC, *Catre sine Însuși*, Studiu introductiv de Vasile Pârvan, Traducere de Ștefan Bezdechi, Prefață de E. Bezdechi, București, Editura Vestala, 1999.
3. CICERO, M. TULLIUS, *De finibus bonorum et malorum (Despre supremul bine și supremul rău)*, Traducere, studiu introductiv și note de de Gheorghe Ceaușescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
4. IDEM, *De divinatione (Despre Divinație)*, Ediție bilingvă, Traducere și Gabriela Haja și Mihaela Paraschiv, Studiu introductiv și note de Mihaela Paraschiv, Iași, Editura Polirom, 1998.
5. IDEM, *Epitulae ad Atticum (Scrisori către Atticus)*, ed. D. R. Shackleton Bailey, 1965-1968.
6. IDEM, *Academica priora et posteriora (Academicile prime și secunde)*, ed. O. Plasberg, 1922.
7. IDEM, *De oratore*, ed. A. S. Wilkins, 1902.
8. IDEM, *De haruspicum responso (Despre răspunsul haruspiciilor)*, *Orationes*, vol. 5, ed. W. Peterson, 1911.
9. IDEM, *De legibus (Despre legi)*, ed. G. de Plinval, 1968.
10. IDEM, *Partitiones oratoriae (Diviziunea părților artei elocinței)*, ed. H. Rackham, 1942.
11. IDEM, *De inventione (Despre invențiune)*, ed. E. Stroebel, 1915.
12. IDEM, *De republica (Despre stat)*, în *Opere alese*, vol. II, Ediție îngrijită de Gh. Guțu, Traducere de Aristotel Pârcașescu, București, Editura Univers, 1973.
13. IDEM, *De natura deorum (Despre natura zeilor)*, ed. W. Ax, 1933.
14. IDEM, *Tusculanae disputatione*, ed. M. Pohlenz, 1918.
15. DAMASCIUS, *Despre primele principii: aporii și soluții*, Traducere, introducere și note de Marilena Vlad, București, Editura Humanitas, 2006.

16. DECARTES, RENÉ, *Meditations métaphisiques*, IV, în „Două tratate filosofice urmate de viața și filosofia lui René Decartes”, Traducere de Constantin Noica, București, Editura Humanitas, 1992.
17. HIERONYMUS, *De viris illustribus*, Patrologia Latina, vol. MPL02, ed. J.P. Migne, 1845.
18. LACTANTIUS, *Institutiones Divinae*, Anon. Ed. *Opera Omnia, iuxta probatissimas editiones recognita et emendata*, with Arnobius and Minucius Felix. Paris, 1836.
19. LAERTIOS, DIOGENES, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, Traducere de C. I. Balmu, Studiu introductiv și comentarii de Aram M. Frenkian, Iași, Editura Polirom, 1997;
20. MARINI, *Vita Procli*, în *Procli philosophi Platonici opera inedita*, ed. Victor Cousin, ediția a II-a, Paris, 1864; prima ediție 1820-1827; reeditat într-un singur volum, Frankfurt am Main, Minerva, 1962. Prima ediție a fost tradusă după textul grecesc în latin; Marinus, *Proclus our sur la Bonheur*, edited by H. D. Saffrey, H. P. Segonds, Paris, Les Belles Lettres, 2002.
21. PLATON, *Opere*, vol. I-VI, Ediție îngrijită de Petru Creția și Constantin Noica, Studiu introductiv de Ion Banu, București, Editura științifică și Enciclopedică, 1974, 1976, 1978, 1983, 1986, 1989, 1993.
22. IDEM, *Legile*, Traducere de E. Bezdechi și t. Bezdechi, Editura Iri, București, 1995.
23. IDEM, *Scrisori*, traducere și note de Adelina Piatkowski, Editura Humanitas, București, 1997.
24. IDEM, *Scrisorile. Dialoguri suspecte. Dialoguri apocrife*, Traducere, introducere și note de tefan Bezdechi, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2011.
25. PLOTIN, *Enneade I-VI*, Traducere de Alexander Baumgarten, Vasile Rus, Liliana Peculea, Gabriel Chindea, Marilena Vlad, Elena Mihai, Cristina Andrieș, Editura IRI, București, 2003-2007.
26. PORPHYRIOS, *Via a lui Pitagora; Via a lui Plotin*, Ediție îngrijită de Cristian Bădiliș, Traducere de Adelina Piatkowski, Cristian Bădiliș, Cristian Gașpar, Iași, Editura Polirom, 1998.
27. IDEM, *Sentențe. Despre naturile inteligibilei*, Traducere, note și comentarii de Alexandru Anghel, București, Editura Herald, 2008.

28. PROCLOS, *Elemente de teologie*, Traducere de Alexandru Anghel, Bucure ti, Editura Herald, 2007. Traducere dup Dodds, E. R., *The Elements of Theology*, Ediția a II-a, Oxford, 1963.
29. PSEUDO-ARISTOTEL, *Liber de causis*, Traducere, note i comentariu de Alexander Baumgarten, Bucure ti, Editura Univers Enciclopedic, 2002.
30. SENECA, LUCIUS ANNAEUS, *Scrisori c tre Luciliu*, Traducere i note de Gheorghe Guțu, Studiu introductiv și note de Issac Davidsohn, București, Editura Științific , 1970.
31. IDEM, *Naturales quaestiones. tiintele naturii în primul veac*, Editie îngrijit , note i postfat de Ioana Costa, Traducere din latin de Tudor Dinu, Vichi-Eugenia Dumitru, tefania Ferched u, Lavinia Cut , Ia i, editura Polirom, 1999.
32. IDEM, *Dialoguri 1 (De constantia sapientis; De prouidentia; De ira)*, Editie îngrijit , note i indice de Ioana Costa, Traducere din latin de Vichi-Eugenia Dumitru i tefania Ferched u. Studiu introductiv de Anne B n teanu, Ia i, Editura Polirom, 2004.
33. IDEM, *Dialoguri 2 (Consolatio ad Marciam; De uita beata; De otio; De tranquillitate animi; De breuitate uitae; Consolatio ad Polybium; Consolatio ad Heluiam)*, Editie îngrijit , note i indice de Ioana Costa, Traducere din latin de Ioana Costa, Vichi-Eugenia Dumitru i tefania Ferched u, Studiu introductiv de Anne B n teanu, Ia i, Editura Polirom, 2004.
34. IDEM, *De beneficiis*, Editie ingrijit , note i indice de Ioana Costa. Traducere din limba latin de Ioana Costa si Octavian Gordon. Studiu introductiv de Anne Banateanu, Ia i, Editura Polirom, 2005.
35. IDEM, *Scrieri filosofice alese*, trad. P. B la a, E. Laz r, N.M. N stase, S. Sterescu, Bucure ti: Ed. Minerva, 1981.
36. Seneca / Augustin, *Despre fericire / Despre viata fericit* , Traducere din latin de Ioana Costa i Vichi Eugenia Dumitru; Note de Cristian B dilit i Ioana Costa, Bucure ti, Editura Humanitas, 2004.
37. SUETONIUS, *Vitae duodecim Caesarum, Nero*, traducere i note de GHeorghe Ceau escu, Bucuresti, Editura Rao, 1998.

III. LITERATUR MODERN

III.1. Literatur Teologic

1. ANDRUTSOS, HRISTU, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe R s ritene*, Traducere de Pr. D. St niloae, Editura i tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1930.
2. BEAUREGARD, MARC-ANTOINE COSTA DE, ST NILOAE, DUMITRU, *Mica dogmatic vorbit : dialoguri la Cernica*, Ediția a III-a, Traducere de Maria-Cornelia Ic , Sibiu, Editura Deisis, 2007.
3. BERDIAEV, NIKOLAI, *Sensul Creației. Încercare de îndrept țire a omului*, Traducere de Anca Oroveanu, Prefaț , cronologie i bibliografie de Andrei Ple u, Bucure ti, Editura Humanitas, 1992.
4. BULGAKOV, SERGHEI, *Ortodoxia*, Traducere de Nicolae Grosu, Bucure ti, Editura Paideia, 1994.
5. BURRELL, DAVID B., *Freedom and Creation in Three Traditions*, Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1993.
6. IDEM, *Aquinas: God and Action*, 2nd ed., Scranton, University of Scranton Press, 2008 (1st ed. 1979).
7. CALVIN, JOHN, *The Secret Providence of God*, edited by Paul Helm and translated by Keith Goad, Wheaton, IL Crossway, 2010 (first pub. 1558).
8. CIOBANU, MIRCEA, *La cap tul puterilor: însemn ri pe Cartea lui Iov*, Bucure ti, Editura Vitruviu, 1997.
9. CRAINIC, NICHIFOR, *Nostalgia Paradisului*, Bac u, Editura Babel, 2012.
10. DAVIES, BRIAN, *The Thought of Thomas Aquinas*, Oxford, Clarendon Press, 1992, pp. 158–184.
11. DUMITRESCU, SORIN, *apte dimineți cu P rintele St niloae. Convorbiri realizate de Sorin Dumitrescu*, Bucure ti, Editura Anastasia, 2002.
12. EDWARDS, DENIS, *How God Acts: Creation, Redemption, and Special Divine Action*, Minneapolis, Fortress Press, 2010.
13. EVDOKIMOV, PAUL, *Ortodoxia*, Traducere de Dr. Irineu Ioan Popa, Arhiereu vicar, Bucure ti, EIBMBOR, 1996.
14. IDEM, *Iubirea nebun a lui Dumnezeu*, Traducere, prefaț i note de Teodor Baconski, Bucure ti, Editura Anastasia, 2009.
15. IDEM, *Vârstele vieții spirituale*, Traducere de pr. Ion Buga i Anca Manolescu, Cuvânt înainte de pr. Ion Buga, Bucure ti, Editura Humanitas, 2006.

16. FELEA, ILARION, *Spre Tabor*, vol. I-IV, Editura Crigarux, Piatra-Neam , 2007.
17. FREDDOSO, ALFRED J., (ed.), *The Existence and Nature of God*. University of Notre Dame Studies in the Philosophy of Religion 3, Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1983.
18. GALERIU, CONSTANTIN, *Jertf i R scump rare*, Bucure ti, Editura Harisma, 1991.
19. GREEN, CHRISTOPHER C., *Doxological Theology: Karl Barth on Divine Providence, Evil and the Angels*. T&T Clark Studies in Systematic Theology, London, T&T Clark, 2011.
20. HICK, JOHN, *Evil and the God of Love*, Ed. a 2-a, Londra, 1977.
21. HELM, PAUL, *The Providence of God. Contours of Christian Theology*, Leicester, Inter Varsity Press, 1993.
22. HORTON, M. DAVIES, *The Vigilant God: Providence in the Thought of Augustine, Aquinas, Calvin and Barth*, New York, Peter Lang, 1992.
23. KENNEDY, DARREN M., *Providence and Personalism: Karl Barth in Conversation with Austin Farrer, John Macmurray and Vincent Brümmer*, Bern, Peter Lang, 2011.
24. LARCHET, JEAN-CLAUDE, *Terapeutica bolilor spirituale*, Traducere de Marilena Bojin, Bucure ti, Editura Sophia, 2001.
25. IDEM, *Dumnezeu nu vrea suferința omului*, Traducere de Marilena Bojin, Bucure ti, Editura Sophia, 2008.
26. LEMENI, ADRIAN, *Aspecte apologetice contemporane*, Bucure ti, Editura Asab, 2010.
27. LOSSKY,VLADIMIR, *Dup chipul i asem narea lui Dumnezeu*, Traducere Anca Manolache, Humanitas, Bucure ti, 1998.
28. IDEM, *Introducere în teologia ortodox* , Traducere de Lidia i Remus Rus, Prefa de Pr. D. Gh. Popescu, Bucure ti, Editura Enciclopedic , 1993.
29. IDEM, *Teologia mistic a Bisericii de R s rit*, Traducere de Vasile R duc , Anastasia, Bucure ti, 1992.
30. IDEM, *Vederea lui Dumnezeu*, Traducere de Maria Cornelia Oros, Studiu introductiv diac. Ioan I. Ic jr., Editura Deisis, Sibiu, 1995.
31. MANTZARIDIS, GEORGIOS, *Morala cre tin* , vol. II, Traducere de Cornel Constantin Coman, Bucure ti, Editura Bizantin , 2006.
32. MATSOUKAS, NIKOS, *Teologie Dogmatic i Symbolic* , vol. II, Traducere de Nicu or Deciu, Bucure ti, Editura Bizantin , 2006.

33. IDEM, *Introducere în Gnoseologia Teologică*, Traducere de Maricel Popa, Editura Bizantină, București, 1997.
34. MEYENDORFF, JOHN, *Teologia Bizantină. Tendințe istorice și teme doctrinare*, Traducere de Pr. Alexandru I. Stan, București, EIBMBOR, 1996.
35. MIHAIL POMAZANSKI, *Teologia dogmatică ortodoxă*, Traducere de Florin Caragiu, Editura Sophia, București, 2009.
36. MINOIS GEORGES, *Originile rului. O istorie a pcatului trmoesc*, Traducere de Daniela Floare, Iași, Editura Sapientia, 2010.
37. MORRIS THOMAS V., (ed.), *Divine and Human Action: Essays in the Metaphysics of Theism*, Ithaca, Cornell University Press, 1988.
38. PAPADOPOULOS, STYLIANOS, G., *Patrologie*, vol. 1, Traducere de Adrian Marinescu, București, Editura Bizantină, 2006.
39. PAVEL, CONSTANTIN C., *Problema Rului la Fericitul Augustin. Studii de filozofie morală*, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1937.
40. PETERS TED, NATHAN HALLANGER (eds.), *God's Action in Nature's World: Essays in Honour of Robert John Russell*, Aldershot, Ashgate, 2006.
41. PINNOCK, CLARK H., *Most Moved Mover: A theology of God's Openness*. Didsbury Lectures, Carlisle, Paternoster, 2001.
42. POE, HARRY LEE, and Jimmy H. Davis, *God and the Cosmos: Divine Activity in Space, Time and History*, Downers Grove, Inter Varsity Press Academic, 2012.
43. POLKINGHORNE, JOHN, *Science and Providence: God's Interaction with the World*, London, SPCK, 1989.
44. IDEM, *Teologia în contextul științei*, Traducere Smaranda Scriitoru, București, Editura Curtea Veche Publishing, 2010.
45. POPESCU, DUMITRU, *Omul și r d cini*, București, Editura Nemira, 2001
46. RATZINGER, JOSEPH, papa Benedict al XVI-lea, *Isus din Nazaret*, vol. 1, Traducere de Alexandru Mihăilescu, Editura Rao, București, 2010.
47. REMETE, GEORGE, *Suferința omului și iubirea lui Dumnezeu*, Ediția a II-a, revizuită și adăugită, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2006.
48. IDEM, *Martin Heidegger, între fenomenologie și teologie. O introducere*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2010.
49. IDEM, *Martin Heidegger, între fenomenologie și teologie. O introducere*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2010.

50. IDEM, *Cunoa terea prin t cere*, Ediția a III-a, revizuit , Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2011.
51. IDEM, *Dogmatica Ortodox* , Ediția a V-a, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2012.
52. IDEM, *Ființa și credința*, vol. 1: *Ideea de ființ* , Bucure ti, Editura Academiei Române, 2012.
53. ROBSON, MARK IAN THOMAS, *Ontology and Providence in Creation: Taking Ex Nihilo Seriously*, London: Continuum, 2008.
54. SANDERS, JOHN, *The God Who Risks: A Theology of Providence*, Downers Grove, Inter Varsity Press, 1998.
55. SCRIMA, ANDRÉ, *Antropologia apofatic* , Bucure ti, Editura Humanitas, 2005.
56. ST NILOAE, DUMITRU, *Studii de Teologie Dogmatic Ortodox* , Craiova, Editura Mitropoliei Olteniei, 1990.
57. IDEM, *Ascetica i mistica Bisericii Ortodoxe*, Bucure ti, EIBMBOR, 2002.
58. IDEM, *Teologia Dogmatic Ortodox* , vol. I-III, Edi ia a III-a, Bucure ti, EIBMBOR, 2003.
59. IDEM, *Iisus Hristos sau Restaurarea omului*, în *Opere complete*, vol. 4, Prefaț de Preafericitul P rinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Bucure ti, Editura Basilica, 2013.
60. IDEM, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, în *Opere complete*, vol. 5, Prefaț de Preafericitul P rinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Bucure ti, Editura Basilica, 2013.
61. IDEM, *Iisus Hristos – Lumina lumii i îndumnezeitorul omului*, în *Opere complete*, vol. 6, Prefaț de Preafericitul P rinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Bucure ti, Editura Basilica, 2014.
62. IDEM, *Ortodoxie i Românism*, în *Opere Complete*, vol. 8, Prefaț de Preafericitul P rinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Bucure ti, Editura Basilica, 2014.
63. STEINHARDT, NICOLAE, *Dumnezeu în care spui c nu crezi... Scrisori c tre Virgil Ierunca (1967-1983)*, Bucure ti, Editura Humanitas, 2000.
64. IDEM, *D ruind vei dobândi*, Ediția a IV-a, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000.
65. SVETLOV, PETRU, *Înv tura cre tin în expunere apologetic* , vol. 2, cap. I, Editura Tiparul Moldovenesc, Chi in u, 1993.
66. SWINBURNE, RICHARD, *The Existence of God*, Oxford, 1979.

67. ELLIOTT, MARK W., *The Heart of Biblical Theology: Providence Experienced*, Farnham: Ashgate, 2012.
68. MURPHY, FRANCESCA, ARAN, AND PHILIP G. ZIEGLER (eds.), *The Providence of God: Deus Habet Consilium*, London, T&T Clark, 2009.
69. OEZ, MIKAEL, *Cyriacus of Tagrit and his Book on Divine Providence*, 2 vols. Gorgias Eastern Christian Studies 33, Gorgias Press, 2012.
70. SCHEFFCZYK, LEO, *Creation and Providence*, translated by Richard Strachan, London, Burns & Oates, 1970.
71. TANNER, KATHRYN, *God and Creation in Christian Theology: Tyranny or Empowerment?*, Minneapolis, Fortress Press, 1988.

III.2. Literatur Laic

1. BANU, ION, *Studiu istoric, în Filosofia greacă până la Platon*, vol. I, partea I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.
2. BARTH, KARL, *Church Dogmatics* (13 vols.), edited by G. W. Bromiley and T. F. Torrance (Edinburgh: T&T Clark, 1957–1975), III/3:3–288 (first pub. 1950).
3. BERNEA, ERNEST, *Dialectica și spiritul modern*, București, Editura Vremea, 2007.
4. BREHIER, EMILE, *Filosofia lui Plotin*, Traducere de Dan Ungureanu, Timișoara, Editura Amarcord, 2000.
5. BULANDRA, ALEXANDRU, *Experimentul Iov: o lectură profană a „Cărții lui Iov” din vechiul Testament*, București, Editura Paideia, 2008.
6. BURACU, MIHAI, *Eu sunt scribul... amintiri și poezii din închisoare*, Cuvânt înainte, studiu introductiv și adnotări de Alin Mureșan, Prefață de Sorin Lavric, Mioveni, Editura Filos, 2012.
7. CAMUS, ALBERT, *Străinul. Ciurma. Căderea. Exilul și înfrângerea*, Traducere de Georgeta Horodincă, Olga Mărculescu și Irina Mavrodin, București, Editura RAO, 2013.
8. CAZAN, GHEORGHE, ALEXANDRU, *Introducere în filozofie. vol. 1: Filosofia Antică*, București, Editura Proarcadia, 1994.
9. CIORAN, EMIL, *Revelațiile durerii*, Ediție îngrijită de Mariana Vartic și Aurel Sasu, Prefață de Dan C. Mihăilescu, Cluj, Editura Echinoc, 1990.
10. *CONVORBIRI CU CIORAN*, (volum ce reunește interviurile acordate de filozof), București, Editura Humanitas, 2004.

11. IDEM, *Silogismele am r ciunii*, Traducere de Nicolae Bârn , Bucure ti, Editura Humanitas, 1992.
12. IDEM, *Demiurgul cel r u*, Ediția a II-a rev zut , Traducere de Emanoil Marcu, Bucure ti, Editura Humanitas, 2010.
13. IDEM, *Despre neajunsul de a te fi n scut*, Traducere de Florin Sicoie, Bucure ti, Editura Humanitas, 2011.
14. CIZEK, EUGEN, *Seneca*, Bucure ti, Editura Albatros, 1970.
15. CLAYTON, PHILIP D., *God and Contemporary Science*. Edinburgh Studies in Constructive Theology, Edinburgh, Edinburgh University Press, 1997.
16. COLLINS, ROBIN, “Divine Action and Evolution”, in Thomas P. Flint and Michael Rea (eds.), *The Oxford Handbook of Philosophical Theology*, Oxford: Oxford University Press, 2009, pp. 241–261.
17. COLȚESCU, VIOREL, *Istoria filosofiei: epoca veche, medie i modern* , vol. I, Timi oara, Editura Universit ții de Vest, 2002.
18. COPLESTON, FREDERICK, *Istoria filosofiei*, vol. 1: *Grecia i Roma*, Studiu introductiv de Anton Ad muț, Traducere de tefan Dominic Georgescu i Drago Ro ca, Bucure ti, Editura All, 2008.
19. DODDS, ERIC, ROBERTSON, *Grecii și iraționalul*, Ediția a II-a, Prefaț de Petru Creția, Traducere de Catrinel Ple u, Ia i, Editura Polirom, 1998.
20. DOSTOIEVSKI, F. M., *Correspondence*, vol. 1, 1832 – 1864, Bartillat, Paris, 1998.
21. IDEM, *Demonii*, vol. 1-2, Traducere i note de Antoaneta-Liliana Olteanu, Bucure ti, Editura Adev rul Holding, 2011. Popescu, Dumitru, *Omul f r r d cini*, Bucure ti, Editura Nemira, 2001.
22. IDEM, *Frații Karamazov*, vol. 1-2, Traducere de Elena Vizir, Bucure ti, Editura Adev rul Holding, 2011.
23. BERNEA, ERNEST, *Dialectica i spiritul modern*, Edi ie îngrijit de Rodica Pandelescu, Bucure ti, Editura Vremea, 2007.
24. IDEM, Ernest Bernea, *Cel ce urc muntele*, Editura Ars Docendi, Bucure ti, 2008.
25. FROISSARD, ANDRÉ, *De ce s tr im i alte întreb ri de spre Dumnezeu*, Ediția a II-a, revizuit , Traducere de Irina Eliade, Bucure ti, Editura Humanitas, 2006.
26. FUNDOIANU, BENJAMIN, *Conștiința nefericit* , Traducere de Andreea Vl descu, Bucure ti, Editura Humanitas, 1993.

27. GALLAGER, MICHAEL, PAUL, *Fede e Cultura. Un rapporto cruciale e conflittuale*, Milano, Edizioni San Paolo, 1999.
28. GILSON, ÉTIENNE, *Dumnezeu și filosofia*, Traducere de A. Moldovan, Galaxia Gutenberg, Târgu-Lupu, 2005.
29. GRIMAL, PIERRE, *Sénèque, sa vie, son oeuvre*, Ed. a 2-a, Paris, 1957.
30. GUITTON, JEAN, *Dumnezeu și timp*, București, Editura Harisma, 1991.
31. GUSTAVE LE BON, *Psihologia mulțimilor*, Traducere de Mariana Tabacu, Prahova, Editura Antet XX Press, 2007.
32. GUȚU, GHEORGHE, *Lucius Annaeus Seneca. Viața, timpul și opera morală*, București, Editura Științifică, 1999.
33. HEIDEGGER, MARTIN, *Introducere în metafizică*, Traducere de Gabriel Liiceanu și Thomas Kleininger, București, Editura Humanitas, 1999.
34. HENRY, MICHEL, *Eu sunt Adevărul. Pentru o filosofie a creștinismului*, Traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 2000.
35. HEGEL, GEORG WILHELM FRIEDRICH, *Prelegeri de istorie a filosofiei*, vol. I-II, Traducere de D. D. Roșca, București, Editura Academiei, 1963-64.
36. IDEM, *Enciclopedia Științelor Filosofice*, Partea a III-a, *Filosofia Spiritului*, Traducere de Constantin Floru, București, Editura Academiei R. S. R., 1996.
37. IDEM, *Lecții despre Platon*, Traducere și notă asupra ediției de Radu Gabriel Pârveu, București, Editura Humanitas, 1998.
38. LAVRIC, SORIN, *10 eseuri*, București, Editura Humanitas, 2010.
39. LIICEANU, GABRIEL, *Apel către tre lichele*, București, Editura Humanitas, 1992.
40. MACKAY, DONALD M., *Science, Chance, and Providence*, Oxford, Oxford University Press, 1978.
41. MESAROȘ, CLAUDIU, *Filosofia cerului: o introducere critică în gândirea evului mediu*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005.
42. NEACU, ADRIANA, *Metafizica binelui la Plotin*, București, Editura Mihai Dascăl Editor, 1996.
43. NIETZSCHE, FRIEDRICH, *Nașterea filosofiei în epoca tragediei grecești*, Traducere și note de Ivănescu, Mircea, Studiu introductiv de Vasile Muscă, Cluj, Editura Dacia, 1998.
44. PAPINI, GIOVANNI, *Diavolul. Note pentru o viață diabolică*, Traducere de Corina Anton, București, Editura Humanitas, 2013.

45. PATAPIEVICI, HORIA-ROMAN, *Omul recent. O critică a modernității din perspectiva întrebării: „Ce se pierde atunci când ceva se câștigă?”*, Ediția a V-a, București, Editura Humanitas, 2008.
46. PICARD, MAX, *Fuga de Dumnezeu*, Traducere de Patricia Merfu și George Remete, Prefață de Pr. Dumitru Popescu, Postfață de Pr. Constantin Galeriu, București, Editura Anastasia, 1998.
47. PLANTINGA, ALVIN, *Natura necesității*, Traducere de Constantin Grecu, Studiu introductiv de Iancu Lucica, București, Editura Trei, 1998.
48. PLEȘU, ANDREI, *Minima moralia. Elemente pentru o etică a intervalului*, București, Editura Humanitas, 2004.
49. IDEM, *Despre îngeri*, București, Editura Humanitas, 2004.
50. IDEM, *Parabolele lui Iisus. Adevărul ca poveste*, Editura Humanitas, București, 2012.
51. RUMI, JALALUDDIN, *Meditații și parabole*, Traducere din limba persană și note de Otto Starck, Editura Criterion, București, 2002.
52. SCHAEFFER, FRANK, *Dans de unul singur: cultivarea credinței ortodoxe în era falsei religii*, Traducere de Marian Rădulescu, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2006.
53. ESTOV, LEV, *Apoteoza lipsei de temeiuri. Eseu de gândire adogmatică*, Traducere de Janina Ianoși, Postfață de Ion Ianoși, București, Editura Humanitas, 1995.
54. IDEM, *Începuturi și sfârșituri*, Traducere și note de Emil Iordache, Prefață de Dan Alexe, Iași, Editura Institutul European, 1993.
55. IDEM, *Filosofia tragediei*, Traducere Teodor Fotiade, Prefață de Ramona Fotiade, București, Editura Univers, 1999.
56. THOMAS, JEAN-FRANÇOIS, *Simone Weil, Edith Stein: Nefericire și suferință*, Iași, Editura Ars Longa, 1996.
57. UNAMUNO, MIGUEL DE, *Jurnal intim*, Traducere, note și cuvânt înainte de Sorin Marculescu, Iași, Editura Polirom, 2007.
58. VLAD, MARILENA, *Dincolo de ființă: neoplatonismul și aporiile originii inefabile*, București, Editura Zeta Books, 2011.
59. VLĂDUȚESCU, GHEORGHE, *Filosofia primelor secole creștine*, Ediția a II-a, revizuit și completat, Târgu-Mureș Editura Ardealul, 2012.
60. VOICULESCU, VASILE, *Zahei Orbul*, Prefață, tabel cronologic și referințe critice de Roxana Sorescu, București, Editura Art, 2010.

61. VULC NESCU, MIRCEA, *Dimensiunea românească a existenței*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1991.
62. WHITTAKER, THOMAS, *Neoplatonismul: un studiu asupra istoriei elenismului*, Traducere de Alexandru Anghel, București, Editura Herald, 2007.

III.3. Studii de Specialitate

1. BARNES, COREY L., “Ordered to the Good: Final Causality and Analogical Predication in Thomas Aquinas”, *Modern Theology* 30:4, 2014, pp. 433–453.
2. IDEM, “Natural Final Causality and Providence in Aquinas”, *New Blackfriars* 95, 2014, pp. 349–361.
3. CRAIN, STEVEN D., “Divine Action in a World Chaos: An Evaluation of John Polkinghorne’s Model of Special Divine Action”, *Faith and Philosophy* 14, 1997, pp. 41–61.
4. COOPER, JOHN W., “Panentheism: The Other God of the Philosophers: An Overview”, *American Theological Inquiry* 1:1, 2008, pp. 13–26.
5. CRISP, OLIVER D., “Calvin on Creation and Providence”, in Sung Wook Chung (ed.), *John Calvin and Evangelical Theology: Legacy and Prospect. In Celebration of the Quincentenary of John Calvin*, Milton Keynes, Paternoster, 2009, pp. 43–65.
6. CROSS, RICHARD, “The Eternity of the World and the Distinction Between Creation and Conservation”, *Religious Studies* 42, 2006, pp. 403–416.
7. EDWARDS, DENIS, “Exploring How God Acts”, in Philip J. Rossi (ed.), *God, Grace, and Creation*. College Theology Society, Volume 55, Maryknoll, New York, Orbis, 2010, pp. 124–146.
8. FERGUSSON, DAVID, “Darwin and Providence”, in Michael S. Northcott and R. J. Berry (eds.), *Theology After Darwin*, Milton Keynes, Paternoster, 2009, pp. 73–88.
9. FLINT, THOMAS P., “Divine Providence”, in Thomas P. Flint and Michael Rea (eds.), *The Oxford Handbook of Philosophical Theology*, Oxford, Oxford University Press, 2009, pp. 262–285.
10. GREGGS, TOM, “The Lord of All: Rediscovering the Christian Doctrine of Providence for the World”, with a response from David Clough, in Hannah Bacon and Wayne Morris with Steve Knowles (eds.), *Transforming Exclusion: Engaging Faith Perspectives*, London, T&T Clark, 2011, pp. 44–62.

11. HAUGHT, JOHN F., “Darwin, Divine Providence and the Suffering of Sentient Life”, in Louis Caruana (ed.), *Darwin and Catholicism: The Past and Present Dynamics of a Cultural Encounter*, London, T&T Clark, 2009, pp. 207–222.
12. GUNTON, COLIN E., *The Christian Faith: An Introduction to Christian Doctrine*, Oxford, Blackwell, 2002, pp. 20–37.
13. HELM, PAUL “Calvin (and Zwingli) on Divine Providence”, *Calvin Theological Journal* 29, 1994, pp. 388–405.
14. IDEM, *John Calvin’s Ideas* (Oxford: Oxford University Press, 2004), pp. 93–128.
15. HEPPE, HEINRICH, *Reformed Dogmatics: A Compendium of Reformed Theology*, revised and edited by Ernst Bizer; translated by G. T. Thomson, London: Wakeman Great Reprints, 1950, pp. 251–280.
16. HEBBLETHWAITE, BRIAN L., “Providence and divine action”, *Religious Studies* 14:2, 1978, pp. 223–236.
17. KNIGHT, CHRISTOPHER C., “Theistic Naturalism and “Special” Divine Providence”, *Zygon* 44, 2009, pp. 533–542.
18. MURPHY, NANCEY, “Divine Action, Emergence and Scientific Explanation”, in Peter Harrison (ed.), *The Cambridge Companion to Science and Religion*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, pp. 244–259.
19. O’BRIEN, GRAHAM J., “A Theology of Purpose: Creation, Evolution and the Understanding of Purpose”, *Science and Christian Belief* 19, 2007, pp. 59–74.
20. PAMBRUN, JAMES R., “*Creatio ex nihilo* and Dual Causality’, in David B. Burrell, Carlo Cogliati, Janet M. Soskice and William R. Stoeger, *Creation and the God of Abraham*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, pp. 192–220.
21. REARDON, P. H., “Calvin on Providence: The Development of an Insight”, *Scottish Journal of Theology* 28, 1975, pp. 517–533.
22. STUMP, ELEONORE, “Providence and the Problem of Evil”, in Brian Davies and Eleonore Stump (eds.), *The Oxford Handbook of Aquinas*, New York, Oxford University Press, 2012, pp. 401–417.
23. VELDEN, LAURA VANDER, “Karl Barth and the Doctrine of Providence”, *Didaskalia* 20, 2009, pp. 41–60.
24. VANDER LAAN, DAVID A., “Persistence and Divine Conservation”, *Religious Studies* 42, 2006, pp. 159–176.

25. CARR, AMY, "A Hermeneutics of Providence Amid Affliction: Contributions by Luther and Weil to a Cruciform Doctrine of Providence", *Pro Ecclesia* 16, 2007, pp. 278–298.
26. FERGUSSON, DAVID, "Divine Providence and Action", in Miroslav Volf and Michael Welker (eds.), *God's Life in Trinity*, Minneapolis, Fortress Press, 2006, pp. 153–165.
27. IDEM, "The Theology of Providence", *Theology Today* 67, 2010, pp. 261–278.
28. LOCHMAN, JAN MILI, "Reconsidering the Doctrine of Providence", in Wallace M. Alston, Jr. and Michael Welker (eds.), *Reformed Theology: Identity and Ecumenicity*, Grand Rapids, Eerdmans, 2003, pp. 281–293.
29. REMETE, GEORGE, *Aspectul ontologic al R scump r rii*, în „Studii Teologice”, an XXXIV (1984), nr. 9-10, pp. 615-629.
30. IDEM, *Providența Divin*, în „Credința Ortodox ”, an III (1998), nr. 1-2, pp. 34-47.
31. IDEM, *Filozofie, Teologie și Providență*, în „Credința Ortodox ”, an VI (2001), nr. 1, pp. 21-30.
32. IDEM, *Teologul ortodox i lumea modern*, în „Credința Ortodox ”, an VI (2001), nr. 2, pp. 216-222.
33. IDEM, *Isus Hristos, contemporan necunoscut*, în „Altarul Reîntregirii”, an X (2005), nr. 1, pp. 281-312.
34. IDEM, *Suferința uman i iubirea Divin*, în „Ortodoxia”, an LVI (2005), nr. 1-2, pp. 133-146.
35. ROBINSON, N., H., G., "Is Providence Credible Today?", *Scottish Journal of Theology* 30, 1977, pp. 215–231.
36. Vlad, Marilena, *Transcenden i cauzalitate. Proclus despre principiul de dincolo de fiin*, în „Revista de Filozofie”, Tomul LVI, Nr. 3-4, 2009, pp. 53-69.
37. VULC NESCU, MIRCEA, *Cre tinul în lumea modern* în vol. „Eros i Logos”, Bucure ti, Editura Paideia, 1991, pp. 53-59.
38. WOOD, CHARLES, M., "The Question of the Doctrine of Providence", *Theology Today* 49, 1992, pp. 209–224.
39. IDEM, "Providence", in John Webster, Kathryn Tanner and Iain Torrance (eds.), *The Oxford Handbook of Systematic Theology*, Oxford, Oxford University Press, 2007, pp. 91–104.
40. IDEM, *The Question of Providence*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2008.

41. Wright, Terry J., "How is Christ Present to the World?", *International Journal of Systematic Theology* 7, 2005, pp. 300–315.

III.4. Articole

1. BARR, STEPHEN M., "Chance, By Design: The Scientific Concept of Randomness is Consistent with Divine Providence", *First Things* 228, 2012, pp. 25–30.
2. MCCLELLAND, RICHARD T., DELTETE, ROBERT J., "Creation, Co-operation, and Causality: A Reply to Gregersen", *Zygon* 34, 1999, pp. 101–109.
3. BALLARD, PAUL, "Theological Reflection and Providence", *Practical Theology* 1, 2009, pp. 285–289.
4. BALC , NICOLAE, *Criza culturii în „Telegraful Român”*, nr. 42, Sibiu, 1936, p. 58.
5. MCLEAN, HAYDN J., "Thinking Out Loud: Pondering the Providence of God", *Journal of Pastoral Care and Counseling* 62:3, 2008, pp. 303–307.
6. POLKINGHORNE, JOHN, "Creatio Continua and Divine Action", *Science and Christian Belief* 7, 1995, pp. 101–108.

III.3. Surse online

1. <http://www.biblestudytools.com/dictionaries/bakers-evangelical-dictionary/>
2. DIOGENES – <http://www.dur.ac.uk/p.j.heslin/Software/Diogenes/> (Baza de date i motor de c utare autori greci i latini)
3. GALERIU, CONSTANTIN, *Internetul și implicațiile lui*,
4. <http://www.crestinortodox.ro/interviuri/parintele-galeriu-internetul-implicatiile70497.html>, (17 august 2013).
5. <http://www.monergism.com/topics/dictionaries>
6. <http://philpapers.org/>
7. THE CATHOLIC ENCYCLOPEDIA - <http://www.newadvent.org/cathen/>
8. THESAURUS LINGVAE GRAECAE - <http://www.tlg.uci.edu/> (Baza de date autori greci antici)
9. WORKPLACE PACK – <http://www.silvermountainsoftware.com/workpack.html> (Baz de date i motor de c utare autori antici de limb latin)